

TATAR TÜRKLERİNİN MEVSİMLERLE İLGİLİ GELENEKLERİ¹

Yard. Doç. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN
Muğla Ünivetsitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi

Mevsimlerle ilgili gelenek-görenekler ve bayramlar, insanların ekonomik hayatı ve halkın temel ihtiyaçlarının sağlanmasıyla ilgilidir. Tatar Türkleri, yaşadıkları iklimden dolayı olmalı mevsimlerle ilgili gelenek-görenekler bakımından zengin bir halktır. Etnografya gezileri sırasında köy köy dolaşıp toplanan zengin malzeme sayesinde, Tatarların yaşadığı yörelerde içtimâî törenler ve bayramların çoğunlukla ilkbahar ve yaz mevsiminde uygulandığı tespit edilmiştir. Bu geleneklerin çoğu takvimin belli bir gününde yapılmaktan ziyade, yılın nasıl geldiğine bağlı olarak uygulanmış. Kutlamanın yapılacağı uygun günü genelde köyün en yaşlı ve en tecrübeli ihtiyarları (aksakalları) seçermiş. Ayrıca, bahar ile ilgili gelenek ve görenekler, tarım işlerin öncesi veya sırasında, ya da sonrası yerine getirilir.

Mevsimlerle ilgili gelenekler, Türk halklarının yaşadıkları bütün inançların ve girdikleri bütün dinlerin izlerini taşırlar. Meselâ, kadim insanların en eski çağlarda güneşe tapmaları (baharda güneş hareketini tekrarlayarak saban ile daire çizme, askere uğurlarken gençleri masa etrafında üç kere doğudan batıya doğru döndürme ve sonra köylüler ile beraber güneşin doğduğu tarafa yürümeleri, *Narduğan* bayramının kutlanması vs.), demirin esrarengiz gücüne inanmaları (köy etrafında daireyi demir saban ile çizmeleri vb.) bu gelenekler içinde özel yere sahiptir.

BAHAR MEVSİMİNDE UYGULANAN GELENEKLER

NÄWRÜZ (NEVRUZ) BAYRAMI

Hasattan önce yapılan gelenekler içinde ilk sırayı Nevruz almaktadır. XVIII. asra kadar Tatar halkı yeni yılı tüm Türk boyları gibi, gün ile gecenin eşitlendiği gün, yani Mart ayının yirmi birinde kutlamıştır. *Näwrüz*, Farsça'dan “yeni gün” manasına gelmektedir. Bu bayram sırasında kışı yenen güneşin bahara doğru yol alması kutlanmaktadır.

Bu bayram, esasında Eski Doğu geleneklerinden çıkmış olup, daha sonra Antik Yunan'a ve Roma'ya yayılmıştır. Orta Asya'da bu bayram M.Ö. VI. asırda kutlanmaya başlamıştır. Bütün Türk boyları için de ortak olan Nevruz bayramı İdil boyu Tatarları tarafından da kutlanmaktadır.

Nevruz bayramına en aktif katılanlar her zaman çocuklar olmuştur. Mart ayının yirmi birinci günü öncesi çocuklar uyuyakalmamak ve ilk olarak daha çok yiyecek toplamak için akşamdan yastık altına bir odun koyup yatarlarmış. Uykuları gelmez ve bu nedenle çocuklar çok erken uyanır ve havlunun işlemeli tarafından kesilip dikilen bohçalarını alıp ev ev dolaşarak yeni yılda sağlık, huzur ve rahat hayat, bolluk, bereket dileyen mâniler söylerlermiş. Genelde bu tür mânilerde, sığırların sütlü olması, malların sonbaharda artması, evde kalan kızların kısmetinin açılması, ev sahibinin işlerinin yolunda gitmesi gibi dilekler dilenirmiş. Ev sahipleri de çocuklara boyanmış yumurtalar, hamur, patates ve etten yapılmış yiyecekler (*pärämäç*, *sumsa*, *qıstıby*, *öçpoçmaq*) verirlermiş.

Nevruz bayramına medrese öğrencileri de sevinerek katılırlarmış. Nevruz bayramı, soğuk kışın bitmesine, doğanın canlanmasına sevinme, köylüleri neşelendirme gibi duyguları ve hareketleri de içine almış bir bayram olmuştur. Meselâ, Nevruz bayramında söylenilen birkaç mâniden örnek verelim:

Abzıy eşeñ uñ bulsın,	Ağabey, işin yolunda olsun,
Telägäneñ yuş bulsın,	İstedğin denk gelsin,
Küñelläreñ huş bulsın,	Gönlünüz de hoş olsun,
Näwrüz möbäräkbäd,	Nevruz mübarek olsun.
Qazanğa barmaq kiräk,	Kazan'a gitmek lâzım,
Balıqqa qarmaq kiräk,	Balığa olta lâzım,

¹ Bu makale “Türk Dünyası Araştırmaları” dergisinde (Kasım-Aralık 2004) yayınlanmıştır.

Şakertkâ aqça kiräk, Näwrüz möbäräkbäd. Bulmıy ikän aqçagız, Yözegez qızartmağız, Ni bulsa da biregez, Näwrüz möbäräkbäd!	Öğrenciye para lâzım, Nevruz mübarek olsun. Eğer yoksa paranız, Canınızı sıkmayın, Ne olsa da veriniz, Nevruz mübarek olsun.
--	---

Açulanma bezlärgä, Eytik çının sezlärgä; Bez kildek qız küzlärgä, Qotlı bulsın yaz! ²	Kızmayınız bizlere, Gerçeği söyleyelim sizlere; Geldik kızları beğenmeye Kutlu olsun bahar!
---	--

Näwrüz äyttäk bez sezgä, Haqın biregez bezgä: Yäşegez jitep yözgä, Malığız artsın közgä, Näwrüz möbäräkbäd.	Nevruz dedik biz size, Hakkını veriniz bize: Yaşınız gelip yüze, Malınız artsın güze, Nevruz kutlu olsun!
---	---

Gördüğümüz gibi, Nevruz mânilerinde bahar ile birlikte gençlik, sevgi konuları da ilgi alanı dışında kalmamıştır. Çoğu zaman bu mânileri hazırlıksız olarak, irticalen öğrenciler kendileri yaratmıştır.

Nevruz sırasında Nevruzbike olarak en güzel kız da seçilirmiş. Onu at arabasına oturtup meydana getirirler ve sorular vererek ilkbaharın nasıl geleceği ve kendilerini ileride ne bekleyeceğinden haber almaya çalışırlarmış. “Al mı, gül mü?” diye sorarlar ve gönülden “al olursa böyle olur, gül olursa şöyle olur” diye dilek tutarlarmış. Nevruzbike’nin bundan haberi olmaz, “al” der, ya da “gül” der. Dilek tutan da sonra bu falı açıklarmış.³

Nevruz mânileri Şihabetdin Mercanî ve Kayum Nasrî gibi ceditçi yazarlar tarafından derlenmiştir. Ş. Mercanî, “Nevruz Beyitleri”nin Bulgar devleti devrinde de bilindiklerini göstermektedir. Bu tür beyitlerde iki kızın yeni yıl günlerinde Nevruz mânilerini söylemelerinden bahsedilmektedir.⁴ Nevruz mânilerinin halk edebiyatı uzmanları tarafından derlenen çeşitli varyantları da yayınlandı.⁵ Metinlerin daha dolu bir şekli *Näwrüz Beyiti* adı ile *Borıñğı Tatar Edebiyatı* kitabında yer almıştır (Kazan 1963).

Kazan Hanlığı Rusların idaresine tâbi olduktan sonra Tatarların yeni yıl kutlamaları zorunlu şekilde Hristiyan takvimine göre 1 Ocak’a alınıyor. Fakat şunu da söylemeliyiz, Tatarlarda Nevruz kutlamalarının bazı safhaları zaten geciktirilerek uygulanmış ve başka halklarda baharı kutlama olduğu gibi Tatar Türklerinde de onlar tam manasıyla baharın geldiği zamana alınmıştır. Bu yüzden de ayrıca Orta Asya’nın göçebe halklarının (meselâ, Kazak Türklerinin) sözlü ve yazılı edebiyatlarında, Nevruz, en çok işlenen konulardan biri olarak karşımıza çıkıyorsa,⁶ Tatar Türklerinin edebiyatı hakkında biz aynı fikirde bulunamayız. İdil boyu Tatarları’nı başka Türk boyları ile kıyaslarsak daha soğuk iklimde hayat sürdürdüklerini unutmamalıyız. Damdan düşen damlalar tabi ki baharı müjdelere, ama bayram yapmak için henüz erkendir, çünkü hava soğuk, yer de çamurlu ve nemlidir. Bir halk bayramı için geniş ve çimli bir alana, gönülleri ısıtan güneşli havaya da ihtiyaç vardır. Bu yüzden de başka halklarda Nevruz’un olduğunu sayarsak buna karşılık, Tatarlarda da hasat öncesi uygulanan başka bir bayram ortaya çıkmıştır, *Sabantuy* bayramı. Bu bayram Orta İdil boyu topraklarında çıkan ve bu coğrafyanın doğasına en güzel şekilde uyum sağlayan gerçek millî bir bayramdır.⁷ Bu bayram hakkındaki bilgileri *Buz Uğurlama* ve *Cimçeçek* Bayramı’ndan sonra vereceğiz.

² Urazman, Râüfâ. **Tatar Halqının Yolları hâm Bâyrâmnäre**. Kazan 1992, s. 13.

³ **Bâyrâmnär, Tuylar Öçen**. Tamaşa Ürnäkläre. Kazan 1999, s. 38.

⁴ Möhämätcanov, Rif. **Başqortstan İq Buyı Tatarların Yola İcatı**. Ufa 1982, s. 19.

⁵ **Tatar Halq İcatı. Yola hâm Uym Cırları**, Qazan 1980.

⁶ Ali Akar . “Kazak Edebiyatında Nevruz”, *Türk Kültürü*, Sayı 457, Ankara 2001, s. 293-298.

⁷ Urazman, a.g.e., s. 13-14.

BOZ OZATU BÄYRÄME BUZ UĞURLAMA BAYRAMI

Tatar Türkleri daha çok tarıma dayalı bir toplumdur. Tatar köyleri de nehre yakın olduklarından dolayı, bu nehirlerde bahar gelmesiyle buzların kırılıp akması özel bir bayram rengini almış. Buzun kırılıp eridiğini gören ilk kişi köye doğru koşup köylülere müjde verir. Nehir köyden iki-üç kilometre uzaklıkta olmasına rağmen, köyün gençleri bayramlık kıyafetlerini giyip süslenip nehir kenarına veya köprü önüne toplanıp buzların kırılıp akmasını izlerler, oyunlar oynarlar, türküler söylerlermiş. Bu bayrama nehir uzakta olmadığı durumlarda büyükler de katılmış.

Kırılan buz parçaları üzerine gençler samandan ateş yakıp yanan samanı akıtlarmış. Başkurdistan'da bulunan Tatar köylerinde ise nehir kenarında samandan büyük bir kukla yaparlar. Bir hafta kadar gençler bu kukla etrafına toplanıp oyunlar oynar, eğlenir. Son buzlar akıp gittiği gün de bu kuklayı aleve verirler. Bazen de kuklayı son buzun üzerine dikip aleve verirler ve nehre katarlar. Bu tören, hastalıkların, kötü ruhların köyü terk etmesi için yapılır.⁸ Sibiryâ Tatarları ise samandan yapılmış kuklayı kayın ağacının kabuğu üzerine yerleştirip İrtiş nehrine akıtlarmış.⁹ Bu da kayın ağacının kutsallığına ve koruyucu bir güçte sahip olmasına inanılarak yapılmış. Şamanlar da biri hastalandığı sırada bir kukla yaparak hastalığın bu kuklaya geçeceğine inanırlar ve onu bozkıra atarlarmış.¹⁰

Tataristan'ın güneyinde akan *Çulman* (Kama) nehri boyuna yerleşmiş köylerde buz uğurlamaya gelen kızlar ve gençler nehirde buz parçaları ile suyu bir kaba alıp köylülere ikram ederlermiş; bu hareket sevap bir iş sayılmış.¹¹

Bazen aynı nehrin her iki tarafına yerleşmiş köyler, biri bir tarafta, ikincisi ikinci tarafta bayram ederlermiş. Eğlenceler buzun üzerinde akan saman alevleri aydınlığında gece yarısına kadar devam edermiş.

Buzu uğurlama bayramına benzer bir bayram Besermenler¹²de de bilinir. N. V. Nikolskiy bu bayramın Besermenler'e ait olup, Hristiyan takvimi ile alâkası olmayan bayram olduğunu söylemektedir. Bu bayram sırasında Besermenler, nehre içki saçısı vererek,¹³ suyun taşmasını, insanlara, mallara ziyan gelmesini önlemiş olacaklarına inanırlarmış. Fakat bu saçı yazın nehre girildiğinde kimse boğulmasın, su sahibi kimsenin canını yakmasın diye su sahibini rıza etmek için de yapılmış olmalı. Bazı köylerde bu bayram sırasında nehre hasta birinin üzerinden çıkarılan giysisini de akıtlarmış. Bu da, hastalık insan vücudunu terk etsin, buzlu su ile akıp gitsin diye yapılmış.

Buzu uğurlama geleneğinin en eski şeklinde Tatar Türklerinin su gücüne, Su iyesine seslenmesi gibi bir tören olduğunu tahmin etmek güç değildir. Fakat bu törenin ilkel manası kaybolup, artık XIX. asır sonunda o, gençlerin toplu bir şekilde gönül açma geleneğine dönüşmüştür. Gençler arasında mutlaka bir *garmunçı* (akordeona benzer *garmun* adlı Tatar müzik aletini çalan) da bulunurmuş. Kızlar ve gençler kuru bir yer bulup orada halk oyunları oynarlarmış.

Tatar âlimi Flöra Bayazitova *Keräşenlär* adı verilen zorla Hristiyanlaştırılan Tatarlardan "Buzu Uğurlama" adlı bir halk türküsü de derlemiştir.¹⁴ Buzu uğurlama bayramının en güzel tasvirini XX. yüzyılın başında Tatar yazarı Mähmüt Ğäläw tarafından yazılan *Bolğançıq Yıllar* (Karmaşık Yıllar) adlı romanda bulabiliriz.

CİMÇÄÇÄK BÄYRÄME KARDELEN BAYRAMI

Tatar Türkleri tarafından kutlanılan bahar bayramlarının başka biri *Cimçäçäk* (Kardelen) bayramıdır. İsminden de görünüyor ki, bu bayram bitki költü ile bağlı olarak ortaya çıkmış bir bayram

⁸ Urazman, a.g.e., s. 14.

⁹ Bayazitova, Flöra. *Tatar Halkının Bâyrâm hâm Könküreş Yolları*. Kazan 1995, s. 111.

¹⁰ İnan, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul 1976, Milli Eğitim Basımevi, s. 150.

¹¹ Urazman, a.g.e., s. 13.

¹² Udmurt etnik grubudur. Dilleri Udmurt dili olup, Türk Lehçelerine has özellikleri taşımaktadır. İdil boyu Bulgar devleti sınırlarında yaşamış ve Müslümanlaşmış Fin-Ugor kabilelerinden oldukları tahmin ediliyor. Kazan Hanlığı döneminde Çeptsä (Vyatka nehrinin kolu) nehri boyuna göç etmeleri ve Türk boyları ile asimile etmelerinden de bahsedilir (*Tatarskiy Entsiklopedičeskiy Slovar*. Kazan 1999, s. 74.).

¹³ Nikolskiy, N. V. *Sbornik İstoričeskih Materialov o Narodnostyah Povoljya*. Kazan 1919.

¹⁴ Urazman, a.g.e., s. 15.

olmalı. Bu bayram, kar altından ilk çiçek, kardelen çiçeği çıktığında kutlanır ve doğadaki değişikliklere bağlı mevsim geleneği olarak izlenilebilir. *Cimçäçäk* bir hafta, on gün kadar devam edermiş ve orada “*Tarı çäçtek*” (“Darı Ektik”), “*Şayqamış*”, “*Saylaş*” (“Seçmeli”) gibi oyunların oynandığı bilinir. Araştırmacılar, bu bayram sırasında söylenen türkülerin içeriğini genelde düğün içerikli olarak tanıtmaktadırlar. Fakat isminden de belli olduğu gibi, bu bayram, ziraatçılık ile ilgili bayram olmalı. Türkülerin içeriği ise zaman geçtikçe değişikliklere uğramış olabilir.

Eskiden büyüleyici anlama sahip olan kelimelerin zamanla unutulup, geleneksel fonksiyonlarını kaybetmeleri de doğaldır. Bu bayram, özellikle Başkurdistan’da İk Nehri boyunca yaşayan Tatarlara özgü bir bayram olarak bilinir. Fakat Çuvaşlarda ve Mari halkında da nehirler buzdan açılıp, bitkiler ve çiçekler görünmeye başladığı zaman Yer Ana’yı ağırlama ve korumaya yönelik merasimler yapılmış. Su sahiplerine onlar da *cimçäçäk* (kardelen) kurban ederlermiş. Tatarlar bu döneme *ayaw* (koruma) veya *näzek* (nazik) adını vermişlerdir. Kadim insanların fikrine göre, bu dönemde Yer Ana’yı incitmeye, onu sivri nesneler ile kazmaya kimsenin hakkı yoktur. Bu gelenek Marilerde *aya* veya *oya*, Udmurtlarda *in-vozo*, *invojo*, *vojodir* adları ile geçer. Bu dönemde tabi ki Yer Ana’ya hayat veren su sahiplerinin de gönlünü almak kutsal görev sayılmıştır. *Ayaw* geleneğini andıran gelenekler Mordva¹⁵ ve Dağıstan halklarında da bilinir.

Cimçäçäk bayramı sırasında uygulanan geleneklerden bugüne sadece “*Cimçäçäk*” oyunu korunmuştur. Bu oyunu Fergane’de yaşayan Tacikler ve Özbekler aynı anlama gelen “*Boyçäçäk*” kelimesiyle adlandıırırlar. Bu oyunlar sırasında aile konusu merkez konu olarak belirlense de, bahar güneşini övme, Yer Ana’ya saygıda bulunma, onu ağırlama da unutulmamaktadır.¹⁶

SABANTUY BÄYRÄME ÇİFT SÜRME BAYRAMI

Çiftçilik ile uğraşan halk için ekim zamanı, en önemli zamanlardan biri olmuştur. İkinci bu günü atarının hazırlığını yaparak, ekilecek tohumları gözden geçirerek beklermiş.

Bahar mevsiminde yapılan saban işleri etrafında insanları yakınlaştıran, çalışmaya karşı sevgi ve istek uyandıran çeşitli bayramlar ve törenler oluşmuştur. Bu gelenek ve törenler sırasında ekinlerin verimliliği, doğadan yardım isteme söz konusu olmuştur. Kayum Nasırî bize Tatar ekincilerinin erken kıştan hasat toplanıncaya kadar hasat ile ilgili büyük bir hazırlık içinde yaşadıklarından haber vermektedir. Bu yüzden de doğa olaylarını inceleyerek yılın nasıl geçeceğini düşünüp, ikinci birkaç yıllık tecrübesini ele alıp yorumlar yaparmış. Buraya eski şamanizm devrinden kalan inançlar, *ırım* (büyü)ler da eklenmektedir.¹⁷ O günlerden bugüne ulaşan birçok halk meteorolojisi (onlar Tatarlarda *sınamışlar* olarak adlandırılmaktadırlar), yorumlar, atasözleri ve deyimler hâlâ halk içinde korunmakta ve uygulanmaktadır.

Tatar Türkleri, *Sabantuy* (“*saban*” – saban, “*tuy*” – düğün) bayramını, kar yerden kalktığı günlerden itibaren bahar ekini ekilinceye kadar kutlamışlardır. Bu bayramın ilk özelliği, onu yapmak için takvime bağlı olan özel bir günün olmamasıdır. Bu bayramın yapılacağı gün, yılın nasıl gelmesine, karların erime ve toprağın ekin işlerine hazır olma durumuna bağlı olarak seçilmiş ve hâlâ aynen seçilmektedir. Eskiden *Sabantuy* bayramı yapılacak günü, köyün ihtiyarları belirlerlermiş ve genelde Pazar gününe denk gelmesine özen gösterirlermiş. Bugün de her köy bu bayramı komşu köyün bayramına da katılabilme amacı ile farklı günde yapmak ister. Fakat *Sabantuy* bayramı, her köye özel bir bayram sayılır ve komşu köylerin halkını özel bir şekilde bu bayrama davet etmezler. Onlar genelde davetsiz gelirler ve bayram sonu kendi köylerine geri dönerler. Ancak bayram olan köyde akrabaları varsa, burada yemeğe de çağırılabilirler.

Sabantuy bayramı büyük bayramdır. Bu bayrama hazırlık bayramın çok öncesi başlar. Kadınlar evlerini temizlerler (ağaç tomruklarından yapılan evler her bahar *Sabantuy* bayramı öncesi yıkanır, silinir). Erkekler ise avlu ile ahırını temizler ve süpürürler. *Sabantuy* bayramına özel içki (*sıra*) ve

¹⁵ Fin-Ugor halkıdır.

¹⁶ Möhämätcanov, a.g.e., s. 23-25.

¹⁷ Kayum Nasırî. “Poverya i Obryad Kazanskikh Tatar”. *Zapiski İmperatorskogo Russkogo Geografičeskogo Obşestva*, Tom VI, Vıp. II, 1880.

yemekler hazırlanır.¹⁸ Bu bayrama yiyecek ve içeceklerin sıra dışı bol hazırlanması hasatların da bol, iyi olması dileği olarak kabul edilebilir.

Eskiden *Sabantuy* bayramı öncesi de çocuklar Nevruz bayramı sabahı olduğu gibi ev ev dolaşıp yiyecek toplarlarmış. Yetim, öksüz çocuklara daha çok ilgi gösterirler ve onlar daha bol bayramlık yiyecek toplarlarmış. Meselâ, Tatarların büyük şairi Abdullah Tukay'ın *Hatırımda Kalanlar* adlı çocukluk hatırası eserinde, kendisinin annesiz-babasız olduğu, ayrıca rahmetli babasının molla olduğundan dolayı köylülerin onunla daha yakından ilgilendiklerini ve evine herkesten daha fazla boyanmış yumurta getirerek üvey annesi ve babasının gönlünü aldığını yazmaktadır.¹⁹

Sabantuy bayramı iki safhadan oluşmaktadır: hazırlık ve bayramın kendisi. Eskiden, *Sabantuy* öncesi çocuklara *botqa* (lâpa) ikram ederlermiş. Bazı yörelerde buna *Därä Botqası*, bazı yörelerde ise *Zärrä Botqası* derlermiş. Bu terimin manası hâlâ açıklanmamıştır (Biz ise buradaki *Därä* kelimesinin “dere” anlamına gelip bu şenliğin dere boyunda yapılmasına işaret olduğunu düşünüyoruz). Birçok yerde ise bu bayramın adı *Qarğa Botqası* olmuş. İlkbaharda kar kalkıp ilk toprak görüldüğünde, köyün ihtiyarlarının belirlediği gün çocuklar ev ev dolaşıp bulgur, süt, yağ ve yumurta toplarlarmış. Erzaklar toplanırken mâniler de söylerlermiş:

Där, där, därägä	Der, der, dereye
İrtä torıp botqağa.	Erken kalkıp lâpaya.
Berseköngä - kükäygä,	Yarından sonra- yumurtaya,
Annan qala - sörängä.	Sonra ise bayrama.

Qarğa äytä qar-qar	Karga der ki kar-kar
Tuyım citte, barr,barr,	Düğünüm var, var, var,
Yarma, kükäy alıp bar,	Bulguru, yumurtayı götür,
Sıy, mayınnı salıp bar,	Sığ, yağını koy götür,
Äpäy, iteñ tağıp bar,	Ekmek, etini de götür,
Barr, barr, barr. ²⁰	Var, var, var.

Toplanan yiyeceklerden çayırda, dağda, kırdan (genelde bu yer her sene ibadet yapılan yer olmuştur), bazen de bir evde, bir-iki yaşlı kadın gözetiminde büyük kazanda *botqa* pişirirlermiş. Bu *botqa*'nın tadına bakmak için köyün bütün çocukları ve kadınları toplanırmış. Herkes kendisi ile tabak-kaşık getirir ve ikram sonrası çeşitli oyunlar oynarlarmış. *Botqa*'yı kaşıklara alıp kargalar gibi zıplayarak açılmış yerlere de serperlermiş. Yere yapılan bu *botqa* saçısı, Yer Ana'ya saygı gösterme, kötü ruhları kovma anlamına gelmiştir. *Qarğa Botqası*'nın başka bir özelliği – bir yere oturmadan, ayakta yenmesidir. Tatar Türkçesi'ndeki “Utorop aş, qarga botqası tügelder” (oturup ye, karga lâpası değil ya!) deyişi ile bu gelenek dilde de ifadesini bulmuştur. Sibiryâ Tatarları'nda ise *Qarğa Botqası* evde yapılırsa damın üstünde yenilirmiş.²¹

Aslında bu bayram doğaya, kuşlara saygı göstermenin güzel bir örneği olarak, *Sabantuy* bayramının vazgeçilmez bir parçası, sabana çıkmadan yapılan bir tören şeklinde ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar bu *botqa*'nın ismi ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları “Acaba, eski zamanlarda Tatarlarda karga totemi mi olmuş?” gibi soruya cevap aramaktadırlar. *Botqa*'yı direk başlarına koyup kargalara da bırakma alışkanlığı bu fikri savunmaktadır.

Belki de bu bayramın ismi daha basit bir şekilde anlatılabilir. Yerin yaratılışı ile ilgili efsanelerin birinde, Yaratıcı'nın karayı bulup müjde getirme işini kargaya yüklemesi ile ilişki kurabiliriz. Soğuk kış aylarından sonra geri dönen karakargalar da, aslında baharı müjdeler. Ayrıca bu kuşlar, çiftçilerin ekinlerine zarar veren haşereleri yiyerek büyük yarar sağlarlar. Böylesine, *Qarğa Botqası* bayramının baharın gelmesini ve yerlerin ısınmasını müjdeleyen karakargaların dönüşü ile bağlı bir bayram olduğunu söyleyebiliriz.

Günümüz *Sabantuy* bayramının hazırlık safhası, kutlama esnasında düzenlenecek yarışmalarda yarışı kazanacak olanlar için hediyeler toplamaktan başlanır. Eskiden en değerli hediye, geçen yıl

¹⁸ Urazman, a.g.e., s. 36-37.

¹⁹ Abdullah Tukay. “Hatırımda Kalanlar”. *Kardeş Edebiyatlar*, T-A- Eylül 1995, s. 26.

²⁰ Urazman, a.g.e., s.17.

²¹ Bayazitova, a.g.e., s. 20.

evlenen genç gelinlerin işlemeli havluları olmuştur. Gelin bu hediyeı çeyizinde bulunan en güzel havludan hazırlamış. Tataristan'ın Mamadış ilçesi ihtiyaçlarının anlattıklarına bakarsak, bu havlunun değeri bir koyuna eşit olmuş. Günümüzde ise bayanlar hep çalışmakta olup el işi artık önemini yitirmiştir ve gelinler de işlemeli havlu yerine genelde mağazadan satın alınan erkek gömleği vermeyi tercih ederler.²² Kazan'a bağlı köylerde ise, gelinler hediye olarak erkek gömleği, seccade ve oyalı iki mendil hazırlamak zorunda olurlarmış. Başka köylüler kumaş, yazma, dantelli mendiller, havlu, sofralık v.b. hediyeler verirlermiş. Bunun dışında herkesten bugün de bir-iki yumurta istenir. Bazıları hediye yerine çok sayıda yumurta verir ve böylesine diğer hediyeler ile birlikte yüzden fazla yumurta da toplanır. Bu yumurtaların bir kısmını satıp, bunların parasıyla başka çeşit hediyeler alırlar, kalan yumurtalar da bayram sırasında kullanılır. Yarışmayı kazanana verilir, güreşçiler tarafından içilir, bayanlar yumurtayı kaşığa koyup koşmak suretiyle eğlenirler. Böylece artan yumurtalar da değerlendirilmiş olur. Hediyeleri genelde herkes vermeye çalışır. Bazıları dileklerinin kabul olması sonucu sadaka olarak veya adak olarak ayrı hediyeler de hazırlarlar. Bu tür adakları çoğunlukla yaşlı kadınlar hazırlar ve genelde "güreşte kazanana" veya "at yarışında en son gelen ata" adarlar.

Hediye toplamaya katılanlar, gençler veya orta yaş erkekler olur. Bu gelenek, at üzerinde veya yaya olarak yapılır. Evin penceresini tıkladıktan sonra evin hanımları bekletmeden hediye çıkarırlar. Hediyeleri, gelenek olarak at yelesine veya yulara asarlar. Yaya toplayanlar ise hediyeleri boyunlarına asıp, havluları omuzlarına dolarlar. Hediye toplama sırasında müzik aletleri (*garmun*) çalarlar. Eskiden bir havluyu bayram günü müjdesi olarak köyün girişindeki tarla kapısına bağlarlarmış. Bazen hediyeler toplanıp bittikten sonra, övünmek için komşu köylere de gidilir. Sonunda hediyeleri köyün saygıdeğer ihtiyaçlarına (veya köyün muhtarına) teslim ederler, bayramda da onların sözünü tutarlar.

Bazı yörelerde hediye toplama görevine iki-üç orta yaş erkek yüklenir. Onların biri uzun sopa taşır, hediyeleri de bu sopaya bağlarlar. En güzel havlu bu sopanın en ucunda yer alır. Bu erkeğe de *Sölgeçe Yeget* (Havlucu Yiğit) adı verilir. Yumurta toplama işini de bir delikanlıya veya bir ihtiyara devrederler.

Hediyeler toplandığı gün atları yarışa hazırlamaya başlarlar.

Mäydan (Meydan). Yarış, her yerde at yarışları, koşma, zıplama ve güreş gibi safhalardan oluşur. Bayrama köylüler de, uzaktan gelen misafirler de katılabilir. Kadınlar ve kızlar, eskiden yarışları genelde seyirci olarak izlerlermiş. Çoğu köylerde bayram için meydan olarak o sene boş kalan, dinlenmekte olan tarla seçilir. Aynı zamanda her yörede *Sabantuy* bayramı için belirlenen geleneksel yerler de olur. Bunlar, genelde ağaçlarla çevrili çayır olan düzlük yerlerdir. Ormana veya çeşmeye yakın yerler de olabilir. Bu yere *mäydan*, bazı yörelerde ise *bäyge* de denir. Meydan, dađ veya tepe eteğinde ise, *Sabantuy*'u seyretmek daha da kolay oluyor. Köy halkı meydana en güzel bayramlıklarını giyerek, ayrı ayrı veya ailece gelir.

At, Türklerde eskiden ilahî bir güce sahip olan mal sıfatında kabul edilmiş ve hatta Türkler ata tapmışlardır.²³ Tabi ki, atın çiftçi hayatında ne kadar önemli yere sahip olduğunu da unutmamalıyız. Bu yüzden de atı olan herkes *Sabantuy*'da at yarışına katılmak ister, çünkü at yarışı en itibarlı yarış sayılmaktadır. Atlara sekiz-on iki yaşındaki erkek çocukları bindirirler. Başlama çizgisi köyden sekiz kilometre kadar uzaklıkta olur. Yarışı yöneten de oraya gider. Onun işareti ile atlılar tarla yolundan köye doğru, yani yarış noktasına koşarlar. Bu tür yarışlar Orta Asya'da yaşayan ve göçebe hayat sürdüren halklara da hastır. Kural olarak, yarışa katılan herkes hediye alır. İlk gelene en güzel havluyu verirler. Bazen de en fazla hediye toplayan at, en son gelen at olur. At yarışlarının en güzel ve en dramatik anıları ile *Sabantuy* bayramının başka safhalarını Tatar yazarları Alimcan İbrahimov *Almaçuar* (Alaca Benekli At), Ömer Beşirov *Tuğan Yağım – Yäşel Bişek* (Doğduğum Yer, Yeşil Beşik), Muhammet Gali *Sabantuyında* (Sabantuy'da) adlı eserlerde kaydetmişlerdir.

Atlılar köye doğru koştuğu zaman, meydana başka tür yarışlar da uygulanır. Meselâ, *koşma*, *pürüzsüz hale getirilen direğe çıplak ayak ile tırmanma* (direk başında, kazananı hediye olarak canlı horoz bekler), *iki tarafın karşılıklı olarak bağı çekmesi*, *bilek yarışı*, *yatay konulan direğin ucuna dengeyi kaybetmeden ulaşmaya çalışma*, *odun üzerinde ot veya samanla doldurulan çuvala dövüşme*, *ayaklara çuval giyip koşma*, *çingiraklı terazilerle dökmeden su taşıma*, *gözleri bağlı halde ipe asılı hediyeleri kesme*, *kaşığa konulan yumurtayı ağza alıp koşma*, *gözleri bağlı halde sopa ile çömlek kırma* (son dört tür yarışa kadınlar ayrıca aktif katılıyor) v.b. gibi. Eskiden çömlek kırma, kötü ruhları

²² Urazmanova, Raufa. *Sovremennıy Obryad Tatarskogo Naroda*. Kazan 1984, s. 60.

²³ Hudyakov, Mihail. *Kult Konya v Prikamye*. İGAİMK., 1933, s 271-273.

kovmak için uygulanmış. Tobol ve Tümen Tatarları bu geleneği bugün de düğün sırasında uyguluyorlar: Çömleği, damadın evine kızın oturup geldiği arabaya vurarak kırarlar.²⁴ Türkiye Türklerinde ise bu gelenek, baba evinden gittiği an kızın arkasından bardak kırma olarak korunmuştur.

Bayramın başka bir etkinliği de *güreş*'tir. Güreş, çeşitli yaş ve ağırlık grupları arasında uygulanır. Güreş sırasında erkekler bellerine kadar soyunurlar ve birbirlerini havlu ile tutup çekerek yıkmaya çalışırlar. Güreş, birisinin kazanmasıyla sona erer. Birkaç kişiyi yenen güreşçi, *batır** ilân edilir. O da en güzel havluyu hediye alır ve ona koyun da verilir. Günümüzde üç *batır* belirlenir ve onlara değerli hediyeler verilir (halı, elektrikli süpürge, çamaşır makinesi v.s.). Birinci *batır*'a artık bir gelenek olarak koyun ile beraber araba da hediye edilmektedir.

Bu yarışların dışında güzel şarkı söyleyen ve oyun oynayan da belirlenir. Herkes becerdiğini göstermeye çalışır. Meydana yakın yerlerde mağazalar, büfeler millî yiyeceklerden satış yapar.

Eskiden *Sabantuy* bayramı sırasında daha değişik yarışlar da yapılmış. Meselâ, ağır taşı kaldırma yarışı. Bu tür yarış hakkında Tatar halkının *Alpamşa* adlı masalında da söz edilmektedir: "*Alpamşa* bir taşı alıyor da, onu ikinci taşı vurarak kırıyor. Sonra da iki taşı eline geçirip koltuk altına alıyor ve dağa doğru koşuyor".²⁵ Fakat günümüzde bu yarış sırasında artık taş değil, genelde ağırlık, top kaldırılmaktadır.

Yarışlar sona erdiğinde herkes evine dağılır. Bu gün, her evde bayram sofrası hazırlanır. *Sabantuy* genelde sabah saat ondan akşam üçe dörte kadar devam eder. Karanlık olduktan sonra da gençler bir araya toplanarak *Kiçke Sabantuy* (Akşam *Sabantuy*'u) düzenleyerek, oyunlara devam ederler. Eskiden *Sabantuy* bayramı haftalarca sürermiş.

XX. asrın ortalarına kadar *Sabantuy* geleneği daha özel bir düzenle yapılmış. *Sabantuy*'a hazırlık bir-iki hafta önce başlar ve büyük bir sorumluluk istermiş. Köyün etrafı sabanla sürülürmüş (kadim insanlar, demirde güç ve kuvvetin saklı olduğuna inanmışlar). Bu işi evlenmeyen kızlar yaparmış. Erkeklerin ve evli kadınların bu törene katılma hakkı olmazmış. Kızlar saçlarını omuzlarına dağıtıp, bayramlık kıyafetlerden, bellerine yeni yazma bağlayarak saban sürmeye alınırlar, ellerine de değnek veya kamçı alırlarmış. Kızların önünden saçları dağınık, süpürgeye binmiş halde bir yaşlı kadın gelirmiş. Başka bir yaşlı kadın da saban başına yaslanıp, kızların omuzlarından ve koltuk altlarından geçirilen dizgini sallayıp, onları kamçı ile kovalarmış. Bu yaşlı kadın kızları hatta dövmeliymiş. Böylece, güneşin doğduğu taraftan battığı tarafa büyük bir daire çizerlermiş. Bu iş yapılırken köye kimse giremez ve çıkamazmış. Yaklaşmak bile yasak edilirmiş. Yaklaşan biri olduğu sırada, o insanı öldüresiye döverlermiş. Saban çizildikten sonra, artık köyde kötü ruhlar ve hastalıkların kalmadığına inanılmış. Saban çizmek, *Sabantuy*'a hazırlığın ilk aşaması olmuştur. Kayum Nasırî *Qazan Tatarlarının İşanuları hām Yolaları* (Kazan Tatarları'nın İnanışları ve Gelenekleri) adlı eserinde saban ile daire çizme geleneğinin eskiden insanlara ve hayvanlara zarar veren hastalıklar sırasında da uygulandığını söylemektedir (meselâ, veba hastalığı sırasında). Ayrıca, Tatar Türklerinde at, gittiği yolda birden durursa da balta ucu ile at ve araba etrafında daire çizip, baltayı o daire içine saplama âdeti olmuş. Yolda yalnız başına açık alanda uyumak zorunda kalan insanların da boy yeterince uzanarak bıçak ile daire çizip, şu daire içinde uyumasını uygun görmüşler. Bir de bıçağı yanlarına saplamaları lâzımmış.²⁶

Saban ve başka olaylarla ilgili daire çizerken güneş hareketini tekrarlamak, güneşe tapma çağından kalan bir gelenek olmalıdır. Araştırmacılar İdil boyu Tatarlarının çok eski çağlarda, daha ekin ekmedikleri bir dönemde güneşe taptuklarından bahsetmektedirler. Arkeolojik kazılar sırasında Bulgar devleti devrine ait, üzerine güneş resmi yapılmış çanak-tabaklar bulunmuştur. Eskiden Bulgar devleti sınırlarında yaşayanlar tarafından güneşe beyaz veya sarı (kırmızı) renkte olan hayvan da kurban edilirmiş. Yemin ederken de Tatarlar hâlâ o dönemin uzantısı sayılan yemin sözünü dile alırlar: "Güneştir, sözüm hak".²⁷

Saban çizildikten sonra hediyeler toplamaya başlarlarmış. Onları uzun bir sopanın başına toplarlarmış. Sopanın başına çember geçirirler ve bu çembere hediyecek kumaşlar, yazmalar, havlular bağlandıktan sonra ortaya gene güneşi andıran bir manzara çıkarmış.

²⁴ Valeyev S.H. *Sibirskiye Tatari*. Kazan 1992, s. 141.

* Batır: kahraman, yiğit, alp.

²⁵ *Tatar Hahq İcatı. Âkiyetlär*. 1. Kitap, s. 268.

²⁶ *Tatar Mifları*, I. Kitap, G. Gıylmanov hikâyäläwendä, Kazan 1996, s. 356.

²⁷ Möhämätcanov, a.g.e., s. 34-35.

Yumurta ayrı toplanır ve o, en eski çağlardan beri tokluk simgesi olarak algılanırmış. Tohumun delinip fidan vermesi, yumurtadan civcivlerin çıkması halk tarafından kutsal, sırlı bir vaka olarak kabul edilirmiş.

Sabantuy bayramı hizmetle tamamlanırmış. *Sabantuy* bayramının arkasından hemen ekin ekerlermiş. Sabandan dönenleri kır kapısı yanında beklerler ve onların üzerine bol su dökerlermiş. Bunu yağmurlar zamanında yağsın, yıl kurak olmasın diye yaparlarmış. *Sabantuy* sırasında söylenen şarkıları artık bilemeyiz, ama ekinler köklendiği zaman söylenen bir şarkı günümüze dek gelmiştir:

Cir atası – cirän saqal!	Yer atası sarı sakal!
Cir anası – asıl bikä!	Yer anası, asil hanım!
Tübäsenä tuqlıgın bir	Tepesine tokluğu ver,
Tamırına nıqlıgın bir,	Köklerine sağlamlığını ver,
İl östenä mullıgın bir,	İl üstüne bolluğunu ver,
İl eçendä bezgä dä bir!	İl içinde bizlere de ver!
Başlıyq teläkne, -	Başlayalım dileği,
Kütärik beläkne, -	Kaldıralım bileği,
Koyaş, şahit bul! ²⁸	Güneş, şahit ol!

Saban sırasında yerine getirilmiş inanışlar da olmuştur: yıllar hayırlı, hasat bol olsun diye kıra çıkmadan mayasız hamurdan ekmekler pişirirler ve onları evdeki en yüksek rafa koyarlarmış. Saban izi çizilmezmiş, çünkü orası Hızır İlyas geçen yer sayılırmış. Tatar Türklerinde İlyas kamçısı ile ilgili bir inanç da mevcuttur. Bir rivayete göre, Hızır İlyas kamçısını salladıktan sonra, karlar erir ve yaz başlarmış. Sonbaharda gözüken yağmursuz-gürültüsüz yıldırımın da Hızır İlyas'ın kamçısı olduğunu düşünürler. Ayrıca, bir halk inancına göre Hızır İlyas geçtiği tarlalardan bol hasat toplanırmış.

Sabana çıkarken atın önünden kimsenin geçmemesine de özen gösterilirmiş. Önce toprağa ağaç kabuğundan yapılan kovadan ilk tohumla beraber, buğdaylar yumurta büyüklüğünde yetişsin, uçları tok olsun dileğiyle pişmiş yumurtalar atılırmış. Bu yumurtaları sonra çocuklar toplayıp yerlermiş.²⁹ Bu yumurtaların arasından çocuklar yemeye başlamadan üç yumurtayı alıp, temizleyip sınırlarmış: eğer yumurta içinde boşluk çok ise hasatlar olmayacak, eğer az ise hasat orta bollukta olacak, eğer boşluk hiç yoksa hasat bol olacak, insanlar ekmeğe doymayacak demekmiş. Ayrıca, karınca yuvasının orta yerine karıncalara ziyan getirmeden çubuk batırıp da bakarlarmış; karıncalar çubuğun neresine kadar tırmanırsa, demek ki ekinler o yükseklikte olurmuş.³⁰

Sabantuy bayramı İdil boyunda hayat süren başka halklarda da yer almasına rağmen, bilim adamları bu bayramın Çuvaşların, Marilerin ve Udmurtların Tatarlara yakın bölgelerde geçmesi ve böylece Tatar Türklerinden alındığından söz ederler. *Sabantuy* bayramına benzer çiftçilik bayramı Marilerde *Aga Payram*, Çuvaşlarda *Akatuyı*, Mordvalarda *Keret Ozks*, Udmurtlarda *Gerı Potton* olarak bilinir. Fakat Mari ve Udmurtlarda at yarışı düzenlenmemekte, sadece ata binip meydanı gezme geleneği vardır. Udmurtlarda bu bayramda hayvan keserler, ölenleri anarlar, mezara yiyecek ve içecekler götürürler. XIX. asırda Mariler ekin ekildikten sonra mum ve ocak da yakarlarmış.³¹

Keräşen Tatarları'nda *Sabantuy* bayramı günü hasadın iyi, bol olmasını, hayvanların artmasını dileyerek ölümlerden dua isteme geleneği de uygulanmaktadır. Başkurtların da Tatarlar ile sıkı bir ilişkide olan yörelerinde *Habantuy*'u yapılı. Ancak Başkurtlar bu bayram sırasında Tatarlarda yer almayan *Horo Büre* (Boz Kurt) gibi yarış türünü ve Asya'da göçebe hayat ile yaşayan halkların düğün merasimlerine has safhaları uygularlar. Bu, Başkurtların göçebe hayattan yerleşik hayata geç geçmeleri ve çiftçilik içinde yer alan ekincilik işlerini de geç uygulamaya başlamaları ile izah ediliyor.³² Bu yüzden de *Sabantuy* bayramı yalnız Kazan Tatarları'na özgü bayram diye sonuç çıkarabiliriz. Ayrıca, bu bayramın Türkiye'de yaşayan Tatarlar tarafından artık her sene İstanbul şehrinde ve Eskişehir'e, Kütahya'ya ait Tatar köylerinde kutlanması da sevinç veren bir olaydır.

Eskiden Nisan sonunda Tatarlarda ve İdil boyu halklarında *Sörän Salu* (Seslenme) bayramı da bilinirmiş. Bu bayram sırasında Çuvaşlar ocaklar yakar ve kendilerini kötü ruhlardan arındırmak için

²⁸ Urazman, a.g.e., s. 48.

²⁹ Bayazitova, a.g.e., s. 7-10.

³⁰ **Tatar Mifları**, ... I. Kitap, Kazan 1996, s. 262; II. Kitap, Kazan 1999, s. 239.

³¹ Möhämätcanov, a.g.e., s. 38.

³² Urazman, a.g.e., s. 40-43

seslenerek (*sörän salıp*), onların üzerinden atlarlarmış. Üvez ağacının dalı ile insanlara ve evlere vurup yürürlermiş.³³ Üvez ağacı, İdil boyu halklarında ardıç ağacı gibi kötü ruhları kovduğuna inanılan bir ağaç olarak bilinmektedir.

Sabantuy geleneğinin en önemli özelliği, onun insanları birleştirip, ana dilini korumaya yardımcı olmasıdır. Bu gelenek sırasında çeşitli kuşaklar bir araya gelerek bayram eder, büyükler genç kuşağa örnek gösterip, onlara ahlâkî, fizikî ve hünéri terbiye sunarlar. Bayramda din ile ilgili mecburiyetlerin de yer almaması onu başka bayramlardan daha farklı ve eğlenceli yapar.

YAZ MEVSİMİNDE UYGULANAN GELENEKLER

YAÑĞIR BOTQASI YAĞMUR LÂPASI

Bir efsaneye göre, yeryüzünde yaşayan insanların hayatı Yağmur Tanrısı *Yauq* elinde imiş. Yağmur yağdığı yıllarda ekinler bol, insanlar da tok olurlarmış. Yağmursuz yıllarda ise açlık olup insanlar yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalırlarmış. Bu yüzden de insanlar, Yağmur Tanrısı *Yauq*'un şefkatinden mahrum kalmamak için, ona türküler, dilekler, tekerlemeler söyler, dua eder, *Yauğ*'u över, ağaçlara da *Yauq* görmeden gitmesin diye renge renk parçalar asarlarmış.³⁴

Saban işleri tamamlandıktan sonra köylüler, kurak yıllarda *Yañğır Botqası* (Yağmur Lâpası) yaparlar. Bu lâpa için de gerekli olan malzemeler ev ev dolaşarak toplanır. Sonra nehir kenarında büyük kazanlarda lâpa pişirilir ve onu beraber oturup yedikten sonra, insanlar birbirlerinin üzerine su dökerek eğlenirlermiş.

Bazı dağlık yörelerde, suya at başı veya at başı kemiği koyarlarmış. Ya da kayınlığa gidip (kayın kutsal ağaç sayılmış) *Yedi Kızın Kabri* denilen yerde ağaca mendil asıp, kuşlara darı yarması serperlermiş. Ulyanovsk (Simbirsk) civarında yaşayan Tatarlarda ise nehre dua edip kırk taş atma geleneği varmış (epik sayı “kırk” dikkati çekmektedir). Yağmur fazla yağdığı zaman da bu taşları sudan geri çekerlermiş.³⁵ Kazan arkası *Bäräzä* köyünde meselâ, kurak yıl nehir-çaya beş tane ufak taş bağlayıp atarlarmış. Bazı yörelerde taşı göle çuvalı ile dökerlermi. Bu, Su yisine yağmur isteği ile verilen kurban olmalı. Ayrıca, şamanizm devrinde halkların taş taptıkları da bilinmektedir. Taş, sert ve kuru nesne, onun üzerinde hiç bir şey bitmez. Bu yüzden de taşı suya atarak, suyun üstün çıkacağına inanılmış.³⁶

Kuraklık olduğunda, horozları yakalayıp horozların kanatları altındaki tüylerini de yolarlarmış. Bir efsaneye göre, horozların kanat altına bir tane haram tüy büyür ve bulut yaklaşmaya başladığında böyle bir tüyü olan horoz çite konup kanadını çarparak, gelen bulutu kaçıtır ve bu sebeple yağmur yağmazmış.³⁷

Yağmur yağsın dileği ile mezarları da ziyaret ederlermiş. Ayrıca erenlerin birine ait sayılan mezarda delik açıp, o deliğe kırk kova (kırk bardak veya kırk yüksük) su dökerlermiş.³⁸ Samara Tatarları ise uzun süre yağmur yağmamasının sebebini bir hortlağın mezardan çıkıp bulutları kovalayıp yürümesi ile anlatırlar ve mezarlığa gidip delik bulunan mezarı ararlarmış. Bulduktan sonra da, o deliğe önce on kova kaynamış su, sonra da on kova soğuk su dökerlermiş.³⁹

Halkta yaşayan bir inanca göre, sürü eve dönerken önde kırmızı inek gelirse, yarın gün güneşli olacak, siyah inek geldiğinde de gün bulutlu olacak demektir. Bu inanç, eski büyü töreni ile ilgilidir; en eski çağda, yağmur dileği ile siyah renkte bir inek veya koyun kurban ederler, güneşli gün istendiği zaman da kırmızı inek veya beyaz koyun kurban ederlermiş. Bu törenle ilgili şarkılar artık büyüleyici anlamlarını yitirmiş olsalar da, çocukların dilinde yağmur istendiği veya yağdığı zaman hâlâ söylenmektedirler:

³³ Rodionov V.G. “Voprosi Janrovoy Klassifikatsii Çuvaşskogo Folklor”, *Çuvaşskiy Folklor. Spetsifika Janrov*. Çeboksarı 1982, s. 96.

³⁴ *Tatar Mifları*, ...II. Kitap, G. Gıylmanov hikâyäläwendä, Kazan 1999, s. 233.

³⁵ Bayazitova, a.g.e., s. 30-35.

³⁶ *Tatar Mifları*, ...II. Kitap, Kazan 1999, s. 276.

³⁷ ...a.g.e., s. 276.

³⁸ Bayazitova, a.g.e., s. 30-35.

³⁹ Urazman, a.g.e., s. 56.

Yañğır yaw,yaw, yaw!
Bez sorıybız hodaydan,
Arıştan, bodaydan.
Pärämäçtän, kümäçtän,
Sıyırlarınñ sötläre
Az bulmasın, küp bulsın,
İgennärneñ başları
Aç bulmasın, tuq bulsın.⁴⁰

Yağmur yağ, yağ, yağ!
Biz sorarız Huda'dan,
Çavdardan, buğdaydan.
Yemekten, ekmekten.
İneklerin sütleri
Az olmasın, çok olsun,
Ekinlerin başları
Aç olmasın, tok olsun.

Yañğır yaw, yaw, yaw!
Qara sarıq suyarım,
Botın siña quyarım,
Täti qaşıq birermen,
Tämle botqa birermen;
Täti qaşıq bazarda,
Maylı botqa qazanda.⁴¹

Yağmur yağ, yağ, yağ!
Kara koyun keserim,
Budunu sana veririm,
Cici kaşık veririm,
Lezzetli lâpa veririm;
Cici kaşık pazarda,
Yağlı lâpa kazanda.

Yañğır yaw, yañğır, yaw!
İläkläp tä, çiläkläp tä yaw!
Birmä iläkläp, bir çiläkläp!⁴²

Yağmur yağ, yağmur yağ!
Elekten de kovadan da yağ!
Verme elekten, ver kovadan!

Zaman geçtikçe, *Yañğır Botqası* geleneği sırasında en eski inançlarla beraber sadaka verme, dua etme ve namaz kılma gibi İslam dini getiren kanunlar da uygulanmaya başlamış. Eskiden Tatar Türklerinde yağmur dileği ile okunan namaza *İstiska Namazı* derlermiş.

Yağmur isteme geleneği sadece Türklerde değil, Slav halklarında da (*Dojdole, Doberdole, Dodole* ismi ile) ve Yunan (*Rona, Perperona, Pepuruna* ismi ile) yaygındır.⁴³

CIYINLAR BİR ARAYA GELİP ÇALIŞMA VE EĞLENMELER

Yaz mevsimi ile ilgili bayramlar arasında *Cıyınlar* (Yığınlar, bir araya gelip eğlenmeler) ayrıca dikkati çekmektedir. Yaz aylarında gençler toplu olarak ormana kuzukulağı otu ve çilek toplamaya giderlermiş. İlk çileği en becerikli kız koparmalı ve bu sırada bu gibi büyü sözü söylemeliymiş:

Zäñgelä qaç, İdel kiç,
İske qorsaç, yaña köç!

Veya:

İske awızğa yaña aş,
Çirem, çirem, tawğa kaç!⁴⁴

Zengile saklan, İdil'i geç,
Eski karın, yeni güç!

Eski ağza yeni aş,
Hastalığım, dağa saklan!

Ayrıca, kayın ağacına bol rastlanan coğrafyada yaşayan Tatar Türklerinde 15–25 Haziran'da *Töçegän Atnası* (Kayın Suyunu Toplama Haftası) adında uygulanan *jıyın* da olmuştur.

Cıyınlar'da, iş sırasında mutlaka oyunlar da oynanır. Gençler, genelde iki saftan oluşan karşılıklı oyunlar oynarlarmış. Bir safta erkeklerin, öbür safta da kızların bulunması, araştırmacıların fikrine göre egzogamiye (bir kabile erkeğinin evlenmek için ikinci bir kabilede kız almasına) işaret olmalı. Bu oyun sırasında erkekler, türküler söyleyerek kızlar safına yakınlaşıyor ve aralarından en güzel kızı büyük bir çaba ile kendi saflarına götürüyorlar. Burada da nikâh öncesi uygulanan yarış, zorlukları aşma gibi en eski çağlardan beri belli olan safhaları görebiliyoruz. Meselâ, *Şayqamış* oyunu sırasında erkekler tarafı *Urman Arqası İl* (*Orman Arkasındaki Ülke*) kızlar tarafı da *Kibän Arqası İl*

⁴⁰ Urazman, a.g.e., s. 53.

⁴¹ **Rawşan Közge**. Tatar Balalar Ädäbiyatınnan Hrestomatiya. Kazan 1993, s. 41.

⁴² Bayazitova, a.g.e., s. 34.

⁴³ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 51.

⁴⁴ ...a.g.e., s. 44.

(Ot Yığını Arkasındaki Ülke) olarak adlandırılır. Oyun sırasında “Orman Arkasındaki Ülkenin” hanı, cesur yiğitlerini oğluna kız bulmaya gönderir. Kızlar da bir safa dizilip, sağ ellerini kaşların üstüne koyarak (sanki güneş tarafına bakıyorlar), yiğitleri şarkı ile karşılarlar:

Qara urman arqılı,
Qaralıp kilä qodalar.
Şali, şali, şayqamış,
Şaylatırbız ulıǵızını,
Şali, şali, şayqamış.

Karanlık orman aşı
Sürüsü ile geliyor görücüler,
Şali, şali, şayqamış,
Şaylatırız oǵlunuzu,
Şali, şali, şayqamış.

Yiğitler onlara cevap veriyor:

Qodaçalar, isänmesez?
Qunaqlar kötäsezme?
Atıbız altın daǵalı,
Hanıbız bala-çaǵalı,
Silü qız biräsezme?
Şali, şali, şayqamış,
Şaylatırbız qızıǵızını,
Şali, şali, şayqamış
—Qaydan, qaydan kiläsez?
—Urmanıldän kiläbez.
—Urmanıldän ni häbär?
—Hanıbızını ulı bar!
—Bezän sezgä ni kiräk?
—Hanıbızğa qız kiräk.

Dünürler, iyi misiniz?
Konukları mı beklersiniz?
Atımız altın nallı,
Hanımızın çocuǵuna
Güzel kız verir misiniz?
Şali, şali, şayqamış,
Şaylatırız kızınızı.
Şali, şali, şayqamış.
—Nereden geliyorsunuz?
—Orman ilinden geliyoruz.
—Orman ilinden ne haber?
—Hanımızın oǵlu var!
—Bizden size ne gerek?
—Hanımıza kız gerek.

Bundan sonra yiğitler, aralarından en güzel kızı almak için mücadele açarlar.⁴⁵

Mevsimlerle ilgili gelenek-göreneklerin içeriğinde evlenme ile alakalı sorunların da yer alması, başka halklarda olduğu gibi Tatar halkına da özgüdür. Başkurdistan’ın İk Nehri boyunca yaşayan Tatarlar, bu bayram sırasında, çiçeklerden yapılan taç ile fal açarlarmış. Nehre atılan taç batarsa, bu tacın sahibi ölecek veya sevgilisi onu unutacak demektir. Eğer taç bir yerde dönüp durursa, sahibi evlenemeyecek, evde kalacak; çiçekten taç nehir boyuna dönerse, kız kendi köyünden biri ile evlenecek; taç hangi tarafa akıp giderse, kız da o taraftan biri ile evlenecek demektir. Bu tür fala Ruslarda ve Çuvaşlarda da rastlıyoruz. Fakat Çuvaşlarda, fal farklı olarak kayın yapraklarından yapılan taç ile açılmakta.⁴⁶

QAYIN BÄYRÄME KAYIN BAYRAMI

Bu bayram Keräşen köylerinde uygulanırmış. Kızlar bu bayrama yeni elbise ve ayakkabı giyerlermiş. Kızlar, yalnız veya gençler eşliğinde ormana *Qayın Başın Bäylärgä* (kayın ağacının başını bağlamaya) giderlermiş. Ormanda kayın ağacını havlu, yazma ve kumaş parçaları ile süslerlermiş. Bazı yörelerde kızlar ve gençler bir arada ormana gidip, beğendikleri kayın ağacını kesip, türküler söyleyerek köy meydanına getirip yerleştirirler ve etrafında dönerlermiş. Aralarından bir genç, kayın ağacını süslemek için kızlardan yazma, havlu, mendil ve kurdeleler toplarmış. Sonra bu kayının etrafında çeşitli oyunlar oynanır, türküler söylenirmiş. Meselâ genç, ağaçtan bir yazma alır ve bu yazmanın sahibi olan kız oynar veya türkü söylermiş:

Ay äylibez, äylibez,
Qayın başın bäylibez.

Hey dönüyoruz, dönüyoruz,
Kayın ağacının başını bağlıyoruz.

⁴⁵ ...a.g.e., s. 46-47.

⁴⁶ Möhämätcanov, a.g.e., s. 47.

Caltan digän asıl ildä
Aqtuq cäyebezne cäylibez.⁴⁷

Caltan adlı asıl ilde
Son yazımızı geçiriyoruz.

Bayram sona erdiğinde kayın ağacını nehir kenarına götürürler ve orada kırıp suya atarlarmış.⁴⁸

PEÇÂN ÖSTE OT BİÇME İŞLERİ

Orak işi başlamadan, Temmuz ortaları Tatarlarda **Peçân Öste** (Ot Biçme İşleri) zamanı olarak bilinir. Tatarların yaşadıkları iklimden dolayı geniş otlakları olduğu için hayvanlar yazın otlatılır, sürüye çıkar. Kışın ise ahırda bırakılırlar. Kış için hazırlık olarak yazın geniş otlaklara çıkıp ot biçilir.

Eskiden yapılan düzene göre, bir-iki gün erkekler otu tırpan ile biçerler. Öbür gün de kadınlar ve kızlar otu kabartıp çevirmek ve sonra da toplamak için orman etrafına veya kıra çıkarlarmış. İş bitirdikten sonra gençler, beraber eğlenceli bir şekilde türküler söyleyerek, at arabasına oturup köye dönerlermiş. Bu geleneğin en güzel örneğini XX. yy. başı Tatar yazarı Alimcan İbrahimov **Täbiğat Balaları** (Köy Çocukları) adlı eserinde vermiştir. Günümüzde eski gelenek ve yaşayış değişmiş olup bu gelenek artık her aile tarafından farklı şekilde uygulanmaktadır.

URAQ ÖSTE EKİN BİÇME İŞLERİ

Aslında, Tatar halkının mevsimlerle ilgili geleneklerini **Hasadı Yetiştirme ile İlgili Gelenekler** (yukarıda anlattığımız) ve **Hasadı Toplama ile İlgili Gelenekler** gibi bölümlere ayırabiliriz.

Konuya giriş olarak, yaz mevsiminin 25 Haziran'ından 5 Ağustos'a kadar devam eden aşırı sıcakların ilk haftasının Tatar Türklerinde *Ayaw Atnası* (Koruma Haftası) olarak adlandırıldığını ve bu dönemde doğa hasadı doğurmaya hazır olduğundan dolayı, doğayı incitmek (meselâ, ağaçları yıkmak, kurban kesmek vb.) yasaklandığını da söylemek gerekir.

Uraq Öste (Ekin Biçme İşleri) de, **Peçân Öste** (Ot Biçme İşleri) gibi aynen uygulanırmış. Eskiden bu işe en becerikli kişi başlarmış. Bazen de, "Kim başlamıştı orağa, çok zor oldu, ellerimiz kesilip parçalandı" diye şikâyet de ederlermiş. Bu yüzden de huysuz kişiler işe kimse görmediğinde karanlıkta, sabah olmadan başlarmış. Ayrıca, insanlar ekin biçerken birbirleri ile yarışarak çalışırlarmış.

Tarlanın bir köşesinde ekinin az bir bölümü biçilmeyip, gelecek yılda da hasat bol olsun diye, yer sadakası olarak örülüp bırakılırmış (*Yer Sakalı* yaparlarmış). **Ömä'ye*** katılanlar için koyun keserler ve başlayan kişiye koyunun başını, ilk bitirene de koyunun gövdesini verirlermiş. Genelde ekini erkekler biçer, kızlar da harmanlarmış. Kendi arazisinde işini bitiren, komşusunun yerini biçmeye de mutlaka yardım edermiş.⁴⁹

Ekin biçme işleri tamamlandıktan sonra, orakçı kızlar ve kadınlar yerde yuvarlanıp, "Yer, bana gücümü geri ver" veya

Cir, cir, köçem bir,
Yabaqa tayınıñ köçen bir.
Altın alma tösen bir,
Altı atım quät bir,
Altmış arba arış bir,
Altmış arba boday bir,
Altmış arba boray ver,
Altmış arba tarı bir,
Bir, bir, barın bir!
Cir! Cir!

Yer, yer, gücümü ver,
Bir yaşlık tayın gücünü ver,
Altın elma rengini ver,
Altı atımın kuvvetini ver,
Altmış arba çavdar ver,
Altmış arba buğday ver,
Altmış arba bulgur ver,
Altmış arba darı ver,
Ver, ver, hepsini ver,
Yer! Yer!

⁴⁷ **Tatari.** Moskva 2001, s. 395.

⁴⁸ ...a.g.e., s. 395.

* Ömä: toplu bir şekilde bir araya gelip çalışma geleneği, imece.

⁴⁹ Bayazitova, a.g.e., 101-102.

Diye dilekte bulunurlar ve son harmanı bebek gibi giyindirip-süsleyip, zaferle köye getirirlermiş.

Günümüzde tarlalarda buğday ve çavdar gibi ekinler, kolhozlar tarafından makineler ile biçilmektedir. Bu yüzden ekin biçme geleneği Tatar Türklerinde hayat tarzının değişmesi sonucu artık unutulmuş bir gelenek sayılmaktadır.

Bunların hepsi tarım ile ilgili en eski geleneklerdir. Ancak ekin biçilirken söylenen şarkılarda büyü ile ilgili bir anlama hiç rastlamıyoruz.⁵⁰

SONBAHAR-KIŞ GELENEKLERİ

Tatar Türklerinde sonbahar ve kış mevsimleri, köyde bereket ve akraba-arkadaşların bir birlerini ziyaret etme zamanı olarak tanınır.

Sonbahar-kış gelenekleri arasında *ömälär*'de (imece) insanların bir araya gelip bir birlerine yardım etmeleri söz konusudur. *Ömälär*, en eski çağlardan gelen ve Tatar Türklerine has olan en güzel geleneklerin birisidir. *Ömälär*, *Aşlıq Suğu* (Ekin Biçme), *Utn Taşu* (Kısa Odun Hazırlama), *Bura Kütürü* (Ağaç Gövdesinden Ev Yapma) gibi zor ve uzun süren işlerin daha kısa bir zaman içerisinde bitirilmesini sağlamaktadır. Bu geleneğin adı Tatar Türkçesinde *ömä*, Mişar ağzında *üme*, Türkmen ve Kazak Türkçelerinde *üme*, Azeri Türkçesinde *imeçilik*, Başkurt Türkçesinde *ömö*, Çuvaş Türkçesi'nde *vime*, *nime*, Udmurt dilinde *veme*'dir.⁵¹

QAZ ÖMÄSE KAZ YOLMA GELENEĞİ

Ömeler arasında en önemli yeri *Qaz Ömäse* (*Qaz Yolqu*) - kaz yolma geleneği almaktadır. Bu bayram, havalar soğuduğunda, kar yağdıktan sonra, genelde Kasım-Aralık aylarında başlayıp haftalarca sürer. *Qaz Ömäse*, Tatarlara özgü bir bayramdır ve başka bir Türk boyunda bu bayrama rastlamıyoruz.

Tatar Türkleri, eskiden de bugün de severek kaz beslemektedirler. Kaz, çok yararlı, faydalı kuş sayılır. Beyaz tüyleri, neşeli sesi, yavrulama özelliği ile kaz, Tatarların gönlüne hoş gelmiş. Kaz, ev sahibine zahmet etmeden kendisi nehre gidiyor ve acıktığı zaman evine dönüp yemini yiyor. Yolunu, evini hiç şaşırılmaz. Kazın tüyünden yastık, yorgan yaparlar (kızların çeyizinde mutlaka kaz tüyünden yapılmış çift yastık bulunur). Kazın kanadını hamurdan yemek yapma sırasında fırça olarak kullanılır. Yağı ise kışın soğuktan etkilenen yüz ve kulağı olarak tedavi etmede kullanılır. Etinden de çeşitli, lezzetli yemekler yapılır. Düğün olacağı sene ailede mutlaka tuzlanmış, *qaqlanmış* (tuzlanıp kurutulmuş) çift kaz hazırlanır. Çift kaz güzel tabakta düğün sofrasına çıkarılır ve Tatar düğünlerinin vazgeçilmez yemeği sayılır.

Qaz Ömäse, köy kızlarının bekleyip kutladığı en neşeli bayramların biridir. Daha yazın kızlar, kazları çok olan ninelere, kadınlardan kendilerini *Qaz Ömesi*'ne çağırma isteklerini isterler. Hatta eskiden "Yenge, beni *Qaz Ömesi*'ne çağırırsan, orak işini bedavaya yaparım" derlermiş. Fakat *Qaz Ömäse*'ne sadece becerikli kızlar çağırılır. Bu yüzden de *Qaz Ömäse*'ne çağırılmayan kızlar genelde alınıp küserler.⁵²

Kazlar kesildiği gün kazları yolma işini kızlar yaparlar. İlk kazı yakalayan kızın anne ve babasının hayatta olmasına özen gösterilir. Bu, kazın nesli tükenmesin, seneye çoğalsın anlamına gelir. *Ömä*'ye ilk gelen kızı evin başköşesinde yer verirler. O, *Ömä Başkanı* olarak seçilir. *Qaz Ömäse* esnasında en sık söylenen halk türküsü, "*Qaz Qanatı*"dır:

Qaz qanatların ezlärgä	Kazın kanadını bulmak için
Töştem su buylarına.	İndim nehrin boyuna.
Su buylarında yörgändä,	Nehrin boyunda yürürken,

⁵⁰ Möhämätcanov, a.g.e., s. 50-53.

⁵¹ Yegorov V.G. *Etimologičeskiy Slovar Çuvaşskogo Yazıka*. Çeboksarı 1964, s. 45; Sevortyan E.V. *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*. Moskva 1974.; Mahmutova L.T. *Opıt İssledovaniya Tyurkskih Dialektov (Mişarskiy Dialekt)*. Moskva 1978, s.73.; Denisova N.P. "Zimniye i Vesenniye Kalendarnıy Prazdniki Çuvaşskih Krestyan (XIX – n. XX v.)", *İssledovaniya po Çuvaşskomu Folkloru*. Çeboksarı 1984, s. 16.

⁵² Bayazitova, a.g.e., s. 84.

Sin genä uylarımda.	Hep sensin aklımda.
Qaz qanadı qawrıy, qawrıy,	Kazın kanadı tüy-tüydür,
Hatlar yazarğa yarıy.	Mektup yazabilirlik.
Uynamağaç, kölmägäç tä,	Oynamasan, gülmesen de
Bu yaşlek nigä yarıy.	Niye yarar ki gençlik.
Qaz qanatların sanadım,	Kazın kanatlarını saydım,
Tezelep qağınğanda.	Dizilip çırpınırken.
İnde kemnârgä qararımın,	Artık kimlere bakarım,
Ezelep sağınğanda.	Seni özlediğimde.

Kazı temizlemek, çok zahmetli bir iştir. Fakat *ömä* şeklinde yapılan iş, kolaylaşmış ve bayram rengini almış oluyor. İş yaparken kızlar ilginç konular konuşurlar. Sonra, temizlenmiş kazları su taşımakta kullanılan *köyantälärgä* (çingiraklı terazilere, saka sırtığına) asıp, yıkamaya nehre veya çeşmeye giderler. Kızları nehir kenarında köyün gençleri bekler. Burada kazları yıkarken onlar sohbet eder, şarkılar söyler (**Qaz Ömäse** sırasında kızların ve gençlerin bir araya gelip nehir kenarında oynamalarına bazı yörelerde *İsäkäy* denilir). Sonra gençler *garmun* çalarak kızları eve kadar uğurlarlar. Geldiklerinde evin hanımı, çalışan kızlara kaz etinden pişirilmiş lezzetli hamur yemekleri: *Bäleş* (hamur içi etli yemek), kaz yağı ile yağlanmış *qoymaq* (krep) ikram eder. O gün kazana mutlaka bütün bir kaz da konulmalıdır. Bu, *Ömäçelärneñ* Haqı (İmeceye katılanların hakkı) sayılır. Akşamüstü bu eve misafirler çağırılır, sofraya hazırlanır. Sofraya önce et ve kaz-ördek suyunda pişirilen *toqmaçlı aş* (tel şehriyeli çorba) çıkartılır. Sonra, kazın ciğerlerinden, iç-başından hazırlanan *bäleş* adlı hamur aşı ve en sonunda da bütün kaz ile et ikram edilir. Ev sahibi, kızlardan birini *Tabınçı Qız* (Sofra Başkanı) olarak belirler. Bu kız, büyük bir ustalık ile kazı bölebilmelidir. Önce kazın ladesini alabilmeli, sonra kuyruğunu kesmeli ve kaburgalarını ayırıp, kazı dört parçaya bölmeli. Sonra da etlerin üstüne kuyruğu yerleştirip, tabağı ev sahibine vermeli. Bu olayı pencereye gelen gençler de, sofrada bulunanlar da dikkatle izlerler.⁵³

Qaz Ömäse, insanların el açıklığını, cömertliğini, insanlar arasındaki münasebetleri arttıran, yardımlaşma, dayanışmayı geliştiren bir gelenektir. Eskiden evlenme çağına gelen kızı olan anneler, bu *ömä*'yi mutlaka yerine getirmeye çalışırlarmış. Bu yüzden **Qaz Ömäse** sırasında söylenen şarkılarda da aile ve nikâh konuları önemli yer almaktadır:

Qaz qanatların alırsıñ,	Kazın kanatlarını alırsın,
Sıdırıp-sıdırıp salırsıñ.	Sıyıra sıyıra koyarsın.
Bik awırsıñ, bik sabırsıñ,	Çok ağırsın, çok sabırsın,
Ahırı yatqa qalırsıñ. ⁵⁴	Başka birine kalırsın.

Qaz Ömäse haftasında kızlar, özellikle komşu köylere de oturmaya giderler ve onlara misafir olarak evin başköşesinde yer ayırtırlarmış.⁵⁵

Geçen asrın 60'lı yıllarından sonra **Qaz Ömäse** artık anneler ve ninelerin katıldığı bayram olmaya başlar. Çünkü çalışan gençlere artık birbirleri ile buluşmak için başka mekânlar ortaya çıkmıştır.

Qaz Ömäse sırasında kazların çoğalması dileği ile birçok inanç da uygulanır. Meselâ, kazı keserken kanı uzağa sıçrarsa, seneye de kaz çok olur. Yolarken kaz yere düşerse, seneye kaz az olur.⁵⁶ Seneye de kaz çoğalsın, nehirde eve kadar olan yolu doldursun niyeti ile evden nehre uzanan yola kazkanatlarını serperler (veya ufak çocuklar, kızlar eve toplanıp kazkanadını sıyrır ve bir kaba koyup nehir kenarına gidip orada yere serperler). Bir kimse imece sırasında kazkanadını çalarsa, kendi kazları seneye çok olurmuş, kanatları çalınan evin kazları ise azalmış. Bu yüzden de ev sahibi, kazkanatlarını sayarak toplar. Verecek olduğu sırada da o, bu kanatların ucunu keser ve kazın üzerinden geçirir. Veya ev kenarına yerleştirir ve kanatları isteyen oradan götürür. Böyle yaptığında kazlar azalmazmış. Fakat bazı köylerde kazkanadını nehirde geçip başka köye götürmek yasaktır.

⁵³ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 56.

⁵⁴ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 57.

⁵⁵ Urazman, a.g.e., s. 74 -77.

⁵⁶ Urazman, a.g.e., s. 56.

Bazen de kazın sağ kanadını vermeden sol kanadını verirler.⁵⁷ Bu da sağ tarafın daha bereketli sayılması ile ilgili olmalı.

TULA BASU VE KİNDER SUĞU ÇUHA DOLDURMA VE KENDİRDEN KUMAŞ YAPMA

Qaz ömesi dışında köyde yapılan zor işler ile ilgili **Tula Basu** (çuha doldurma) ve **Kinder Suğu** (kendirden kumaş yapma) imecelerini de anmamız gerekir. Bu gelenekler, XX. asrın 20'li yıllarına kadar devam etmiştir. Aslında, onların düzeni de **Qaz Ömäse** düzenine benzer.

Elden yapılan havlular, masa örtüleri, perdeler eskiden her evin gözbebeği olmuştur. Köyde eskiden bu işleri yapmasını bilmeyen bir kızı dahi bulmak zor olurmuş. Bu işleri genelde kızlar yapsa da, bazı safhalarına erkekler de katılmış. Öğle yemeğinde işe ara verdikleri sırada pencereye, ellerine *garmun* alıp gençler gelir ve kızlar onlara pencereden *qoymaq* (krep) ikram ederlermiş. Bu sırada karşılıklı türküler, mâniler de söylenirmiş.

İş sırasında kızlar, gelecekleri ile ilgili fal da açarlarmış. Meselâ kapıdan, keçeden yapılan ayakkabı atarlar ve ayakkabının baş tarafı nereye bakarsa, o tarafa gelin olarak gideceklerine inanırlarmış.⁵⁸

Tula Basu sırasında söylenen türkülerden örnekler verelim. Onlarda hizmet ve aşk konusu el ele gelmektedir:

Ay tulası, tulası, Tulası qayçan bulası. Bu tulalar bulmasa, Bez şuşında qunası.	Ah çuhası, çuhası, Çuhası ne zamana olacak. Bu çuhalar olmazsa, Biz burada uyumalıyız.
Sölge suğam, sölge suğam Sölge suğam aqlıqqa. Qızıl başlı sölgelärem Yazsın bähet-şatlıqqa. ⁵⁹	Havlü hazırlıyorum, Yüzün ağı olarak. Kırmızı başlı havlularım Nasip olsun mutluluğa.
Täräzädän ürelde, Aqlı şarfı kürende. Äy duslarım, minem yeget, Ällä küzgä kürende. ⁶⁰	Pencereden uzandı, Ak atkısı gözüktü. Hey dostlarım, benim yiğit Gözüme mi gözüktü.

Kendir yapma işini başlamadan önce kendir yapılacak yeri belirlerler ve uğurlu sayılan Pazartesi ve Çarşamba günleri oraya kendir tezgâhını kurarlarmış. Sonra yıkanan kendiri, üzerine kar yağsın diye yere sererlermiş. Kar yağmadığı sırada da kendiri kar altında bırakırlarmış. Birkaç gün sonra da alıp çeşmede yıkarlar ve kuruturlarmış. Kiri çıksın ve pürüzsüz olsun diye, gene imece yaparak kendiri yere serip döverlermiş. Dövme aletinin sesine gençler toplanırmış. Dövme işini sıra ile yaparlarmış. Dövülen kendir bembeyaz olur ve ondan damat gömleği, damat pantolonu ve yastık, yastık kılığı, hatta başörtüsü dikerlermiş.⁶¹

Kızlar, çeyize hazırlık yaparken yirminci havluyu hazırlayıp bitirdikten sonra arkadaşlarını çağırırlarmış. Bu sırada yaptıkları havluları da sergilerlermiş. En güzel havlu kayıncı için yapılmış.

Tatar halkının tek bir bayramı, tek bir geleneği bile havlusuz geçmez.

⁵⁷ Bayazitova, a.g.e., s. 86-87.

⁵⁸ Bayazitova, a.g.e., s. 89.

⁵⁹ Bayazitova, a.g.e., s. 99, 91.

⁶⁰ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 59.

⁶¹ ...a.g.e., s. 60-61.

CEP ERLÄW ÖMÄSE İP EĞİRME İŞLERİ

Eskiden ve bugün de Tatar köylerinde koyunculuk önemli yere sahiptir. İlkbahar ve sonbahar mevsimlerinde koyunların yünleri kazılır ve onlardan ip eğirip soğuk kış için çorap ve eldivenler örülür. Bu tür el işi de genelde sonbahar ve kışın uzun akşamları ve geceleri yapılır.

Cep Erläw Ömäse (İp Eğirme İmeceleri). Bu imcelere de kızlar kendileri ile ip eğirmek için ağaçtan yapılmış çalışma aletlerini getirirlermiş. Onların yanına köyün gençleri de gelir ve kızlarla görüşmek ve eğlenmek için kendilerini eve almalarını isterlermiş. Fakat kızlara bekçi olarak konulan yaşlı kadın, onları genelde kovar, eve almazmış. Öfkelenen yiğitler de bu tür türküler söylerlermiş:

Abbaw la biş alma,	Abu beş elma,
Ber botaqta biş alma.	Bir dalda beş elma.
Qız saqlağan qarçıqlarğa	Bekçilik yapan ninelere
Teş sızlavı bir, Alla. ⁶²	Diş ağrısı ver Allah.

Çok nadir durumlarda bekçilik yapan yaşlı kadın gençleri eve almak için izin verirmiş. Bu sırada da gençler kızlara yardıma koşar, ama birazdan iş unutulup, onlar oyunlar oynamaya, türküler söylemeye, çay içmeye başlar ve böylesine sabah oluncaya kadar eğlenirlermiş. İp eğirirken söylenilen bir türküyü getirelim:

Cegerläybez, Cegerläybez,	İp eğiriyoruz, ip eğiriyoruz,
Ceplär neçkä bulmasın.	İpler ince olmasın.
Bezneñ bolay utrular	Bizim böyle oturmalar
Ükeneçkä bulmasın. ⁶³	Pişmanlığa olmasın.

Eğirdikleri ip kar gibi beyaz olsun diye, gençler, ip eğiren kızlardan birini dışarıya götürüp karda yuvarlarlarmış.⁶⁴

İp eğirme imeceleri artık unutulmuş vaziyette olsa da ip eğirme geleneği Tatar Türklerinde günümüzde de devam etmektedir. Önce koyunyününü yayararak temizlerler, yumuşatırlar. Sonra bu yünden ip eğirirler. Eğrilen ipi gene iğne dolandırıp sağlamlaştırırlar. Son aşamada da bu ipten soğuk kış için yün çoraplar, eldivenler örerler. Fakat bu geleneği uygulayanlar artık genç kızlar değil, yaşlı kadınlar ve ninelerdir.

ÖY SALU ÖMÄSE EV YAPMADA YARDIMLAŞMA

Tatar Türklerinde bir mevsime bağlı olmayan **Öy Salu Ömäse** (Ev Yapmada Yardımlaşma) geleneği de vardır. Bu çalışma da bütün yaz devam edip ancak sonbaharda sona erermiş.

Evin temelini atılacağı yer, Tatar Türklerinde bugün de özenle seçilmektedir. Eskiden ve bugünde çöplük, ahır, kuyu, nehir kenarı olan yerler ev yapmak için tercih edilmemektedir. Bunun sebebi, bu tip yerlerde “bulunan” iyelerin gizlenip, yeni evin sahibinin eve girmesine izin vermeyeceklerine, sahipsiz kalan evin de çabucak eskiyeceğine ve bu eve kapıdan afet, hastalık ve ölümün hiçbir engelle karşılaşmadan geçebileceğine inanma ile anlatılabilir.

Evi köknar, meşe gibi dayanıklı ağaç gövdelerinden yaparlar. Kayın ağacından ise ev asla yapılmaz, aksi takdirde o evden kaygı gitmeyeceğine inanılır.

Ev yapan aileye genelde akrabaları ve komşular yardım eder. Eskiden yoldan geçenler de yardım gösterirmiş. Evden bereket, bolluk gitmesin diye evin dört köşesine gümüş veya bakır para koyarlar. Şeytanlar girmesin niyetiyle evin temelini altı kenarına, ayrıca çatı altına, eşğin üzerine ve altına da dua, Ayete'l-Kürsü konulur. Duvara da, eve kötü ruhları geçirmemek için demir gizlerler.

⁶² ... a.g.e., s. 62.

⁶³ ... a.g.e., s. 62.

⁶⁴ Bayazitova, a.g.e., s. 96.

Evin temeli atıldığı gün *Nigez Botqası* (Temel Lâpası) pişirilir. Komşular da o gün yiyecekler getirirler. Bu gün evin önüne üvez ağacı da dikilir. Üvez ağacı, Tatarlar tarafından çok sevilen bir ağaçtır. Ayrıca Tatarlarda, bu ağacın negatif enerjiyi ve kötü ruhları eve geçirmeyeceğine, böylesine huzuru koruyacağına da inanılır.

Çatıyı kaldırırken ustalara, havluya sarıp ekmek verirler.

Tatar Türklerinde, kışın ısınma amacı ile evin yarısını kaplayan, tuğladan örülen büyük ocak yapılır. Bu ocak akşam yakıldıktan sonra, ev sabaha kadar soğumaz. Ocağa odun atılacak ve ocakta kazan kaynayacak yerler ayrı olur. Ayrıca, ocağın ortasına fırın da yaparlar ki, hamur işi yemekleri, ekmeği orada pişirirler. Bu tip ocaklara köylerde geçen asrın 90'lı yıllarına kadar rastlamak mümkündü. Günümüzde ise artık Tatarların yaşadıkları köylerin çoğuna doğal gaz girmiş durumda ve bu ocaklara ihtiyaç kalmadı diyebiliriz. Fakat Tatarlar hâlâ o tür ocakta pişmiş ekmeğin tadını ve kokusunu özlemekte-dirler.

Ocak yapılırken ilk kerpici ihtiyar birine koydururlarmış. Taşı koyan ihtiyar kaç yaşında olursa, evin ocağı da o kadar durmadan tüteceğine inanılır. O ocağın temelini (evin temelini de) kızlar atarsa da evin sıcak olacağına inanılır. Ocak yapılan gün mutlaka yemek kokusu da çıkarırlar. Ev rızıklı olsun, ocağı sönmese niyetine sofrayı asla boş bırakmazlar.⁶⁵

Eve taşındıktan sonra eşikten ilk olarak, evin sahipleri uzun ömürlü olsun diye yaşlı adamları, evde çocuklar çok olsun diye çocuğu çok olanları ve sabileri geçirirler. Bir de yeni eve ilk olarak kedi sokup sınırlar: kedi eşikten hemen içeriye geçerse, demek ki bu evde mutlu, bereketli hayat olacak. Eğer kedi içeriye geçmek istemiyorsa, demek ki evin köşelerine ardıç dalları asmak veya ardıç ağacı ile tütsülemek gerekecek.

Kedi ile aynı zamanda ev içine ekmek de konulur. Sonra ekmeği evin en yüksek rafına kaldırıp orada bırakırlar. Yeni eve adayıp kurban kesilir ve ihtiyaçlara yemek verilir. Kur'an okunur. Ayrıca, eşik üzerine uğur getirsin diye at nalı çakılır ve şeytanları kovalamak için ardıç ağacı dalı konulur. Eşiğin üzerine yarasa kanadı bulunduğu da kötü ruhlar, bu evin boş olmadığını ve ona artık birilerinin sahiplendiğini düşünerek oraya geçmezlermiş. Ayrıca, bir inanca göre yeni evde ilk kırk gün içinde kimse yalnız yatıp uyumamalıdır.⁶⁶

Sahipler yeni eve yerleştikten sonra, misafirler davet edilir. Herkes hediyeler getirmeye çalışır (para veya tabak-tencere, yorgan gibi).

SOLDATQA OZATU ASKERE UĞURLAMA

Sonbaharda bütün köylüler tarafından uygulanan başka bir gelenek de, gençleri askere uğurlama geleneğidir. Asker olacak gençler ev ev dolaşıp mendil, havlu toplarlarmış. Tatar kızları, asker olacak sevgililerine bugün de işlemeli mendil hazırlarlar. Asker adayları sıra ile yemeğe alınırlar. Asker olacak oğlana annesi, evinde ekmek ısırtıp bir parçasını çatı altına saklar (kalan rızıkı çeksin, evine sağ-salim dönsün diye). Askere alınanlar önce annesi ve babası ile sonra da köyün ihtiyaçları ile vedalaşır, elveda şarkılarını söylerler. Askerleri güneş çıktığı taraftan üç kere masa etrafında dolandırır ve gittikleri zaman köylüler onları uğurlamaya çıkar, sonra da hep beraber güneş çıkan tarafa yürürlermiş.⁶⁷ Eskiden II. Katerina zamanında erkekler askere yirmi beş yıllığına alınırmış. Döndüklerinde de anne ve babaları, birçok köylü artık hayatta olmamış.

Askerlerin söyledikleri türküler, Tatar halk edebiyatında *Rekrut Cırları*, *Soldat Cırları* (Asker Türküleri) olarak adlandırılmakta ve halk türküleri içinde ayrı yer almaktadırlar. Bu tür türkülerden örnekler verelim:

Çaçar genä idem, äy, tarım yuq,	Saçardım da, eyvah darım yok,
Eçar genä idem, balım yuk;	İçerdim de, yazık balım yok,
Nabor yılları la kilep citte,	Askere gitme zamanı geldi,
Birep qotılır idem – malım yuq.	Verip kurtulmaya malım yok.

⁶⁵ ... a.g.e., s. 103.

⁶⁶ **Tatar Miflari**, II. Kitap, Kazan 1999, s. 235, 245, 261.

⁶⁷ Bayazitova , a.g.e., s. 112.

At baralmıy, soldat bara,
Sarı balçıq öslärennän;
Yaş aqmıydır, qan ağadır
Mesken soldat küzlärennän.

At gidemez, asker gider
Sarı balçık üzerinden.
Yaş akmıyor, kan akıyor
Miskin asker gözlerinden.

Cir ciläkläre peşäder,
Aq çäçäklärgä bāylänep;
Nasıyb la bulsa ber qaytarbız
Ay-qoyaşlar kebek āylänep.

Yer çilekleri pişmiştir,
Ak çiçeklere dolanıp;
Nasip olsa bir döneriz
Ay-güneş gibi dolanıp.

Ätkäy-änkäy, sağnam sezne
Kiçen dä, köndezen dä;
Korablar bulıp çayqalam
Sağınu diñgezendä.

Annemi, babamı özlerim
Akşam da, gündüzün de.
Gemi gibi sallanırım
Özlemin denizinde.⁶⁸

KIŞIN UYGULANAN GELENEKLER

NARDUĞAN YILBAŞINI KUTLAMA

XVIII. yüzyıldan itibaren Tatarlar Julian takvimini kullanmaya başladılar ve bu tarihten sonra Yılbaşı kutlamalarının ismi **Narduğan** olarak değişiyor. Aslında bu bayramı sadece Julian takvimine bağlamak pek doğru olmaz. Tatar bilim adamı İlbaris Nadirov'un verdiği bilgilere göre, bu sözün etimolojisi Moğolca "nar"(güneş) kelimesi ile "duğan" (doğan) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Yani o, Yeni Güneş, Yeni Yılın doğduğu gün, anlamına gelir.⁶⁹ Gerçekten de gün, 24–25 Aralık'tan uzamaya başlar. Demek ki doğaya çok dikkatli olan kadim insanlar, kutsal güneşe adayıp bayram yapmayı uygun görmüşler.

Kazan Tatarları'nda Yılbaşı bayramı kutlanmaz ve bu bayrama özgü oyunlar oynanmazmış. Bu bayram ancak Keräşenlerde (Hristiyanlaştırılmış Tatarlar), Mişärlerde⁷⁰ ve Çeptsä Tatarlarında⁷¹, herkese özel farklılıklar ile kutlanırmış.

Keräşenler bu bayrama **Narduğan** derler. 25 Aralık'tan 5 Ocak'a kadar geçen vakit içinde oynanılan oyunlar da aynı isimle anılır. İnsanların, kimsenin tanıyamadığı kılıklara girip eğlenmeleri farklı yörelerde farklı adlandırılmıştır; *Narduğan Bulıp Cerü*, *Narduğan Çabu*, *Narduğan Babaları*, *Babaylar Narduğanı*. Bu iki hafta içinde kızların kendi aralarında ağırılanmasına da *Qızlar Narduğanı* derlermiş.

Tatar Türkçesi uzmanı R. G. Ahmetyanov, **Narduğan** terimine Orta İdil ve Ural boyu halklarının hepsinde de rastlanmakta olduğunu söylüyor; Tatarlarda *Narduğan*, Mordva-Mukşılarda *Nardvan*, Mordva-Erzelerde *Nardava*, Marilerde *Nardugan*, Çuvaşlarda *Nartavan*, *Nartukan*, Udmurtlarda *Narduğan*. Aynı fikre İlbaris Nadirov çalışmalarında da rastlıyoruz. Fakat titizlikle yapılan tahliller sonucu, bu kelimenin Tatar Türkçesi'ne ait olduğunu göstermektedir. Orta İdil ve Ural boyu halklarında o, sadece yerli halkın Keräşen ve Mişärler ile sıkı ilişkide yaşadıkları yörelerde gözüktüyor. Çuvaş bilim adamı V. G. Rodionov da *Nartuhan* kelimesinin Çuvaşça'ya Tatar Türkçesi aracılığı ile girdiğini söylemektedir.⁷² **Narduğan** oyunlarına İran halklarında, Kızılbaş Türklerinde, Türkmenlerde, Bessarabiya Ermenilerinde ve Komi halkında da rastlıyoruz.⁷³

⁶⁸ **Tatar Hahq İcatı. Qısqa Cırlar.** Kazan, 1976, s. 96-107.

⁶⁹ **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları. Tatar Edebiyatı.** 17. cilt, Ankara 1991, s. 72.

⁷⁰ İdil boyu ve Ural Tatarları arasında yer alan asetnik grup. Dilleri Tatar Türkçesi'dir. Mişärlerin bir asetnik grup olarak oluşumunda Bortaslar, Bulgarlar, Kıpçaklar ve yerli Fin-Ugor kabileleri, hatta Macarlar da katkıda bulunmuştur (**Tatarskiy Entsiklopedičeskiy Slovar.** Kazan 1999, s. 363).

⁷¹ Nukarat Tatarları da derler. Udmurt Cumhuriyeti'nde yaşayan Kazan Tatarları etnik grubu. Dilleri Udmurt dilinin bazı özelliklerini de taşıyan Tatar Türkçesi'dir. Çepets Tatarları'nın oluşumunda Tatarlar, Kıpçaklar, Udmurtlar ve Besermenler de katkıda bulunmuştur (...a.g.e., s. 409).

⁷² Urazman., a.g.e., s. 78.

⁷³ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 17.

Bayramın özelliği, çeşitli yemekler hazırlamak, kimsenin tanıyamadığı kılığa girerek ev ev dolaşmak, yüzükle fal açmak, kızların kaderi ve damat olacak adam hakkında fal aracılığı ile bilgi almak vb.

Genelde ayı veya keçi kılığına girip eğlenmek için insanlar, kürklerini ve kürkten dikilen başlıklarını ters tarafı ile giyerlermiş. Kızlar ve oğlanlar ayrı dolaşmış. Erkekler, kadınlar kılığına girip ev ev dolaşarak kızları gözetlerlermiş. Gençlerin dikkatini ayrıca komşu köyün kızları, misafir kızlar çekermiş. Giren evlerde müzik aletleri (keman, sonraki dönemde *garmun*) çalarlarmış. Müzik aletleri olmadığı sırada ocak kapağına, tavaya vururlar, zil çalarak oynarlarmış. Din adamları bu bayramı Şamanizm dönemi kalıntısı olarak ilan etmişler ve XIX. yüzyıldan itibaren köylülerin bu *şamakaylar*'ın (çeşitli kılığa giren insanların) eve almamaları hususunda mücadele etmeye başlamışlardır. Besermenler ile iç-içe yaşayan Tatarlar ise *şamakaylar*'ı sevinerek karşı alır ve sığlaşırlarmış, çünkü halk, onları eve alırlarsa bu sene hasat bol olur diye inanırmış.⁷⁴

Yüzük ile fal açmak. Falın bu türü Kerâşen ve Mişâr Tatarları arasında çok yaygındır. Fal, Yılbaşı gecesi açılır. Bu törene kızlar da, gençler de katılabilir. Eskiden köyün gençleri, bu gece için köydeki bir evi kiralayıp, kızları oraya davet ederlermiş. Bu eve, meraklı olan orta yaş ve ihtiyar köylüler de gelirlermiş. Fakat Mişârlerde fal açma geleneğine sadece kızlar katılır ve onların yanlarında gözetleyen bir yaşlı kadın da bulunur.

Kerâşenlerde fal açma geleneği daha sırlı ve şaşırtıcı olurmuş. Meselâ, fal için suyu, nehirdeki buz üstünde su almak için açılan delikten alırlarmış. Nehir kenarına da dolu ve huzurlu aileden ilk ve en küçük çocuk olan üç-dört oğlan ve kız gidermiş. Giderken ve gelirken konuşulmazmış. Nehir yanına geldikten sonra bir genç, su almak için açılan delik etrafında balta ile güneş hareketini tekrarlayarak daire çizer, sonra kovaya su alır ve kova içine bakır akça ile yüzük atarmış. Bu yüzüğe *Padişah Yüzüğü* derlermiş. Sonra kovayı beyaz havlu ile örtüp kendilerini bekleyen eve götürürlermiş. Su, kovanın dışına serpiildiğinde artık büyüleyici anlamını yitirip fal açma işine yaramazmış. Bu yüzden kovadaki suyu, bir damlasını bile serpmeden kendi aralarında konuşmadan ve arkaya bakmadan getirmeye özen gösterirlermiş. Eve geldiklerinde, "Suya gittik balta alıp, nehirden geldik mal bulup" derlermiş. Gençler hepsi bir dilek tutup, bu kovaya yüzüklerini atarlar, aralarında büyük olan bir kız da yüzükleri suda iyice karıştırır ve arasından birini alıp serçe parmağına giyermiş. Bu arada söylenilen sözleri, mânileri yüzük sahibi kendi kaderi ile bağlı yorumlamaya çalışırmış. Meselâ:

Nerduğanım narına, Baqma keşe yarına. Kürşe awıl Alpayda, Mulla kötâ qartayğan. ⁷⁵ Narduğanıñ narı bar, Miçtä peşkân tarı bar; Bu keşeneñ yuğarı oçta Özelep söygän yarı bar. ⁷⁶	Narduğan'ım narına, Bakma elin yârine. Komşu köyü Alpay'da Hoca bekliyor, yaşlanmış. Nardugan'ın narı var, Ocakta pişmiş darı var; Köyün öbür ucunda Sevgilisi yârî var.
Aq saray öyeñ bulır, Aq kalaç aşın bulır, Aq saray eçlärendä Qaderle başın bulır. ⁷⁷	Ak saray evin olur, Ak ekmek aşın olur, Ak sarayın içinde Değerli başın olur.

Gene yüzükleri suya atarlar, gene koşmalar söylerlermiş. Bu sırada kızlar damat olacak erkekleri, oğlanlar da gelin olacak kızları düşünürlermiş.

Yüzük ile fal açma, gece yarısında başlayıp birkaç saat sürermiş. Yüzükleri son kere aldıktan sonra, suyu dökerler ve kova dibindeki bakır akça ile *Padişah Yüzüğü*'nün nasıl düşeceğini izlerlermiş. Eğer akça tura tarafı ile düşerse, tüm falların gerçekleşeceğine inanılırmış.

⁷⁴ Urazman , a.g.e., s. 78-80.

⁷⁵ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 20.

⁷⁶ **Tatar Miffları**, I. Kitap, Kazan 1996, s. 258.

⁷⁷ ...a.g.e., s. 259.

Mişärlerde ise fal farklı açılmış. Bir tabağa seherden önce gidip elde eden çeşme suyunu koyduktan sonra, kızlar oraya yüzüklerini atarlarmış (yüzük yerine düğme veya başka ufak bir nesne de geçerli olurmuş). Sonra yüzükleri karıştırırlarmış. Kızlar türküler söylerken, fal açmada önderlik eden bir kız, yüzükleri sıra ile sudan alırmış. Bu geleneğe rastlandığı tüm köylerde söylenilen bir türkü de derlenmiştir:

Narduğanım nar bulsın,	Narduğan'ım nar olsun,
Eçe tulı nur bulsın,	İçi dolu nur olsun,
Narduğanı uynağanın	Narduğan'ı oynayanın
Ğomere ozın bulsın. ⁷⁸	Ömrü uzun olsun.
Narduğan, hucalar,	Narduğan sahipler
Qotlı möbäräk bulsın,	Kutlu mübarek olsun,
Tormış tügäräk bulsın,	Hayat huzurlu olsun,
Mal-tuarıgız artsın,	Mal-hayvanınız artsın,
Qolınnarıgız çapsın,	Kulunlarınız koşsun,
İ gennäregez uñğan,	Ekinleriniz iyi,
Kükäy kebek tuq bulsın!	Yumurta gibi tok olsun!

Bu gece başka türlü fallara da bakılırmış. Meselâ, kızlar ahıra girip karanlıkta bir koyunu ayağından yakalamaya çalışırlarmış. Yakaladıkları kuzu olursa damadın da genç olacağına, teke ise kızın evleneceği kişinin dul veya ihtiyar olacağına inanırlarmış.

Tatar Türklerinde seslere göre yorum yapmak gibi fal çeşidi de çok yaygın olmuştur (*Tın Tıñlaw*, *Tıñğa Baru*). Bu tür kulak falı sırasında, bir evin pencere önüne saklanıp, evde konuşulanları dinlerlermiş. Evde sakın sesle güzel şeyler konuşulursa dinleyenlerin kaderleri iyi olacak demektir. Evin içinde kavga ediyorsa, dinleyenlerin şansları olmayacak anlamına gelir. Veya genç bir kız, arkadaşı ile sevgilisinin evine gidip pencere altında seslere kulak verirmiş. Evden “gitti”, “dönmedi”, “yemez” gibi sözler duyulursa, sevgilisi askere gidecek ve dönmeyecek demektir. “Yedi”, “döndü” gibi sözler duyulursa da sevgilisi dönecek anlamına gelirmiş. Kulak falına çıkmış olanlar duyarak perişan olmasın diye bu gün herkes evinde kavga etmeden güzel sözler konuşmaya çalışırmış. Bu tür fal Azerbaycan Türklerinde de var ve o, farklı olarak Azerbaycan’da son Çarşamba akşamı uygulanmaktadır.⁷⁹

Oğlu asker olacak anneler, oğlunun giysilerinin içine sadaka koyup, fakir bir yaşlı kadını yanına giderlermiş. Kadın, o giysileri başucuna koyarak uyur ve sabah kalktığında oğlunun annesine rüyasında gördüklerini anlatırmış.⁸⁰ Perm civarında yaşayan Barda Tatarlarında *Tın Köne* (Kulak Falı Günü) 6 Nisan olmuştur. Keräşen Tatarlarında da *Tıñğa Baru* geleneğinin özelliği vardır; kızlar, koyunlarında kaşık götürüp dilek tutarlarmış. Eve döndüklerinde de kaşığı atıp sınırlarmış. Eğer kaşık sırt üstü düşerse bekledikleri adam dönecek (meselâ, askerden), yüzükoyun düşerse de dönmeyecekmiş.⁸¹

Evlilik çağına giren kızlar, görücülerin hangi taraftan geleceğini de öğrenmeye çalışırlarmış. Köpekler hangi taraftan ulusa, görücülerin de oradan geleceklerine inanırlarmış. Başka bir fal için de kızlar, üç yolun bittiği yerde toplanırlarmış. Kızların biri buraya sopaya binip gelir ve sopa ile burada daire çizer, orta yerine de ibrikten su dökermiş. Başka kızlar da, çember içine yatıp sesleri duymaya çalışırlarmış. Eğer müzik sesi gelirse, kız şehirden biri ile evlenecek demektir. Kızlardan birisi de sevgilisinin sesini duymuş gibi olur ve bu sırada yüzüne kar tanesi düşerse, hayatı zor olacak; eğer testere sesi duyarsa, yakında birisi ölecek, atlı araba sesi duyulan tarafta ise ekinler bol olacak diye inanırlarmış.

Eve getirilen tavuk ile de fal açarlarmış. Eğer tavuk serpilene bulguru toplamaya başlarsa, kızın gideceği aile misafir seven olur. Eğer tavuk su içmeye başlarsa, kızın müstakbel kocasının ayyaş olmasından şüphelenirlermiş.⁸² Perm civarında yaşayan Barda Tatarlarında ise tavuk yerine horoz sokar ve etrafına kâğıt, buğday, gümüş yüzük veya küpeler, tatlı yiyecekler, tuz atarlar ve horozun

⁷⁸ Urazman, a.g.e., s. 78-80.

⁷⁹ Maarife Hacıyeva “Azerbaycan Türklerinde İnançlar” V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. *Gelenek Görenek İnançlar. Sektöryon Bildirileri*, Ankara 1997, s. 220.

⁸⁰ Möhəmmətcənov, a.g.e., s. 19.

⁸¹ **Tatar Mifları**, I. Kitap, Kazan 1996, s. 269.

⁸² Urazman, a.g.e., s. 82.

hangi nesneye doğru yürüdüğüne bakarak fal açarlarmış. Horoz kâğıda doğru giderse mektup geleceğine, buğdaya doğru giderse zengin hayata, tuza yönelirse acı kadere, tatlılara yönelirse de tatlı hayata yorumlanırmış. Eğer horoz hemen karanlık yere (yatak veya masa altına) saklanırsa, fal açanları bu sene kaygı, üzüntü bekliyor demektir. Ocağa doğru koşan horoz da yangın olacağına işaret olarak kabul edilirmiş.⁸³

Harmandan başak alarak da geleceği yorumlamaya çalışırlarmış. Başakta tohum bol ise, demek kızın gideceği ailede insanın çok, eğer az ise o ailede insan sayısının az olacağına yorumlanırmış. Biriktirilen odunlardan bir tanesi alınarak da fal bakılırmış. Eğer alınan odun pürüzsüz ise, damadın güzel, pürüzlü ise çirkin olacağına inanırlarmış.

Tatar Türkleri yılbaşında çiftçilik ile buna bağlı işlerin yeni yılda nasıl olacağını da merak etmişler. Meselâ, ip eğirmek için ağaçtan hazırlanan kalın tahtayı soğuğa koyarlarmış. Eğer onun üzerine kırağı düşerse, sonbaharda keten bol, iyi olacak diye inanırlarmış.⁸⁴

Yılbaşı gecesi uygulanan daha bir gelenek *Çüätkelär Tuıy*'dır. Bu gelenek, 14–17 Ocak günlerinde yapılır. Belirtilen günlerin akşamında köylüler kapılarını kilitlemez ve perdelerini çekmezler. Gençler ise uzun palto ve kürkleri ters tarafları ile giyerek, yüzlerine maske takarak sokakta eğlenirler. Aynı gece birçok şaka da yapılır; meselâ, birisinin evi önüne odun yığıp giderler, çeşitli eşyaların yerini değiştirirler.

Kerâşen ve Mişârlar'ın **Narduğan** bayramı sırasında fal açma geleneklerinin kökünü birçok araştırmacı Rusların dini ile giren bir gelenek olarak izlemeye çalışır. Fakat Kerâşenler Hristiyanlaştırılmış Tatarlar olsalar, Mişârlar'ın İslam dininde kalan bir etnik grup olduklarını da unutmayalım. Zaten fal açma geleneği, tüm Türk boylarında **Nevruz** sırasında uygulanan bir gelenek olmuştur. Meselâ, eskiden **Narduğan** ve **Nevruz** bayramının sabahında kızlar *qoymaq* (krep) pişirip ilk *qoymaq* ile sokağa fırlarlar ve kim karşılırlarına gelirse, o adam ile veya onun akrabası ile evleneceklerine inanırlarmış. Nevruz bayramında fal açma geleneği de bütün Türk boylarında uygulanan bir gelenek olarak bilinir. Artık Yılbaşı kutlamaları **Narduğan** olarak adlandırılıp, takvimin kış ayına alındığında, fal açma gibi vazgeçilmez alışkanlık da bu bayrama taşınmış olmuştur.

AWLAĞIY BÜYÜKLERİN OLMADIĞI EVDE OTURMA

Eskiden sonbahar işleri tamamlandıktan sonra, günler kısaldığında, kızlar akşam oturmalarına giderlermiş. Genç kızlar, akşamları bir eve toplanarak ve el işleri yaparak yeni türküler öğrenir ve eğlenirlermiş. Genelde bu tür oturmalar büyükler evde olmadığı sırada ve genellikle akşam yapılmış, ismini de ondan dolayı **Awlağıy** “gençlerin, büyüklerin olmadığı sırada evde oturması” demişler (**Awlağıy** – *awlaq* öy demektir. *Awlaq*, tınha, kimsesiz, öy de ev anlamına gelir). Herkes bu eve oturmaya geldiğinde kendisi ile yiyecek de getirmeye çalışır ve bu yiyeceklerden sofraya hazırlanmış. Kızlar kendileri ile iğ de getirirlermiş. Kimi çorap örür, kimi dantel yaparmış.

Bu akşamın daha bir gizli anlamı, kızların yanına köyün gençleri gelirmiş. Gençler fazla beklettikleri zaman kızlar, çoraplarını çıkarıp bu çorabı önce pencereye sonra da kapıya atarlarmış. Böyle yaptıklarında gençlerin gecikmeyeceğine inanılırmış.⁸⁵ Gençler geldiğinde de beraber sofraya kurup eğlenip otururlarmış. **Awlağıy** geleneğinin en güzel örneklerini Tatar edebiyatında Mirhaydar Feyzi'nin *Galiyabanu* ve Kerim Tinçurin'in *Süngän Yıldızlar* (Sönmüş Yıldızlar) adlı piyeslerinde, Ömer Beşirov'un *Tuğan Yağım – Yäşel Bişek* (Doğduğum Yer, Yeşil Beşik) adlı uzun hikâyesinde görebiliyoruz.

SONUÇ

İnsanların yaşantısı sırasında gelenekler, âdetler ve inançlar birçok değişikliklere uğramış, İslam'dan önceki dönemde ziraat işleri sırasında uygulanan büyü ile alâkalı görüşler, sonraki dönemlerde dinî görüşler ile karışmış ve ortaya ilginç sentez çıkmıştır. Törenler sırasında söylenen birçok türkü artık büyüleyici anlamını yitirip, bazıları (meselâ, Çuha doldurma sırasında söylenen türküler vb.) lirik türkülerin içinde, bazıları da (dilekler, doğaya seslenmeler) çocuk folkloruna geçmiştir.

⁸³ **Tatar Mifları**, I. Kitap, Kazan 1996, s. 261.

⁸⁴ Urazman, a.g.e., s. 83.

⁸⁵ Möhämmätcanov, a.g.e., s. 77.

durumdadır. En önemlisi de, Tatar Türklerinin en erken dönemde İslam dinini kabul etmelerine rağmen, Şamanizm devrinde ziraatla ilgili oluşan gelenekler halkın hafızasından bir türlü silinememiştir. Tersine, birçoğu bugüne dek korunmuştur.

Tatar Türklerinin millî bayramları en zor yıllarda bile Tatarların hayatına renk katmış, çalışmaya bir çağrı olmuş, tarla ve ev işlerinin daha hızlı ve daha eğlenceli bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Bu gelenekler, Tatar halkının millî hasletlerini belirlemiş ve Tatarların bir millet olarak yaşamasına yardım etmişlerdir.

Maalesef, Tatar halkına ait bayramların çoğu unutulmuş, hayat şartlarının değişmesi sonucu bu gelenekler ortadan kalkmıştır. Sovyet döneminde sadece *Sabantuy* bayramı, *Qaz Ömäse* ve bazı safhaları ile *Narduğan* kutlanmaktaydı. Ancak geçen asrın 90'lı yıllarda millî bağımsızlık mücadelesi ile birlikte *Nevruz*, *Qarğa Botqası* gibi bazı bayramlar yeniden halk içine döndü ve eğlenceli bir şekilde kutlanmaya başladı. Tatar Halk Türkü ve Oyun Topluluğu "*Qaz Ömäse*", "*Sabantuy*" gibi bayramları sahneye taşıdı. İlkokul, ortaokul ve liselerde genç kuşağı bu bayramlar ile yakından tanıştırmak için birçok çalışmalar yapıldı. Fakat gene de, bu bayramları kendi bayramı olarak kabul etmesi için halkın zamana ihtiyacı var. İnanıyorum ki geleneklerle büyüyen kuşak ancak bu gelenek ve görenekleri kendi bayramı olarak benimser ve yaşatabilir.

KAYNAKÇA

1. Ahmetyanov R.G., **Obşaya Leksika Duhovnoy Kultury Narodov Srednego Povoljya**, Moskova 1981.
2. Anikin V.P. **Kalendarnaya i Svadebnaya Poeziya**, Moskva 1970.
3. Apakov M., **Svyatoçniyu İğri u Kresşenih Tatar Kazanskoy Gubernii**, Kazan 1877.
4. Artemyev A.N., "Ciin ili Ziin, Narodniyu Tatarskiy Prazdnik", *Kazanskiye Gubernskiye Vedomosti* (26), 1848.
5. Artemyev A.N., "Saban i Ciin (Narodniyu Tatarskiye Prazdniki)", *Moskvityanin*, 1850.
6. Bayazitova, Flyora, **Tatar Halqınıñ Bâyrâm hâm Könküreş Yolları**, Kazan 1995.
7. Berkutov V.M., **Borınğı Tatar Kalendare**, Kazan 1966.
8. Berkutov V.M., **Drevnetatarskiye Kalendari**, Kazan 1966.
9. Bulatov V., "Ğoref-Ğadätlä, Yollarıbiz", *Kazan Utları* (8), 1992.
10. Burganova N.B., "O sisteme Narodnogo Prazdnika Ciyen u Kazanskikh Tatar", *İssledovanya po İstoricheskoj Dialektologii Tatarskogo Yazıkı*, Kazan 1982.
11. **Bâyrâmnâr, Tuylar Öçen**. Tamaşa Ürnäkläre. Kazan 1999.
12. Dauley R.P., "Svyatki u Kresşenih Tatar Mamadışa i Laişevskogo Uyezda Kazanskoy Gubernii", *İOAİE*, T. 19, Vıp. 3-4, 1903.
13. Dudkin A., "Ciyen u Tatar Kazanskogo Uyezda", *Severnıy Vestnik* (6), 1890.
14. Fahrutdinov R.G., **Oçerki po İstorii Voljskoy Bulgarii**, Moskva 1984.
15. Fuks, Karl, **Kazanskiye Tatari v Statistiçeskom i Etnografiçeskom Otnoşeniyah**, Kazan 1844.
16. Fuks, Karl, "Prazdniki Kazanskikh Tatar", *Zavoljskiy Muravey*, T. 3, 1834.
17. Fäyzi, Cäwdät, **Halıq Cäwhärläre**, Kazan 1971.
18. Gerasimov M.K., "Zavivaniye Pojinalnoy Borodı", *Etnograiçeskoye Obozreniye* (3), 1903.
19. Gordlevskiy V.A., **İzbrannıy Soçineniya. T. IV. Etnografiya, İstoriya, Vostoçnikovedeniye, Retsenzii**, Moskova 1968.
20. Hacıyeva, Maarife "Azerbaycan Türklerinde İnançlar", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gelenek Görenek İnançlar. Seksiyon Bildirileri*, Ankara 1997.
21. İgnatyev R.G., "Narodniyu Primeti i Poveriya v Ufimskoy Gubernii", *Spravoçnaya Kniga Ufimskoy Gubernii*, 1883.
22. İsänbät, Naqıy, **Balalar Dönyası**, Kazan 1970.
23. İsänbät, Naqıy, **Balalar Folkloru**, Kazan 1941
24. İnfantıyev P.T., **Etnografiçeskiye Rasskazı iz Jizni Tatar, Kirgizov, Kalmıkov, Vogulov, Başkir i Samoyedov**, Perm 1910.
25. "Jertvoprinoşeniya Kresşenih Tatar", *Kazanskiy Telegraf* (589), 1895.
26. Kaşafutdinov R.G., "K voprosu o Proishojdenii Sabantuya i Yego Obryadov", *Oçerki İstorii Narodov Povoljya i Priuralya*, 1962.

27. Kaşafutdinov R.G., "Prazdniki i Obıçai Tatar, Svyazannyy s Hozyaystvennoy Deyatelnostyu", *Voprosy İstorii, Filologii i Pedagogiki*, Kazan 1965.
28. Matorin N., **Religiya u Narodov Voljsko-Kamskogo Kraya**, Moskva 1929.
29. Matveyev S. "Gadaniya Na Koltsah u Kresşenih Tatar", *İOAİE*, T. XIII, 1967.
30. Muhamedova R.G., **Tatari-Mışari. İstoriko-Etnografiçeskoye İssledovaniye**, Moskova 1972.
31. Muhametzyanov, Rif, "Tatarskiye Narodniy Primeti", *Folklor Narodov RSFSR*, Vıp. IV, Ufa 1977.
32. Muhametzyanov, Rif. (soavtor H.Gardanov), "O Vzaimodeystvii Tatarskih Pesnopeniy s Obryadom", *Folklor Narodov RSFSR*, Vıp. V, Ufa 1978.
33. Möhämmätcanov, Rif, **Başqortstan İq Buıy Tatarlarınıñ Yola İcatı**, Ufa 1982.
34. Möhämmätcanov, Rif, "Yola Poeziyası", *Tatar Tele, Ädäbiyatı häm Alarnı Uqıtu Metodikası Mäsäläläre*, Ufa 1971.
35. Möhämmätcanov, Rif, "Başqortstan Tatarlarınıñ Yola Cırları", *Kazan Utları* (12), 1972.
36. Nadirov, İlbaris, "Yola Poeziyase", **Tatar Folkloru Janrları**, Kazan 1978.
37. Nasiri, Kayum, "Poverya i Obryadı Kazanskikh Tatar", *Zapiski İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obsşestv*, T. VI, Vıp. II, 1880.
38. Nasiri, Kayum, **İzbrannıy Proizvedeniya**, Kazan 1977.
39. Nasıyri, Qayum, **Saylanma Äsärlär**, 2 Tomda, Kazan 1972-74.
40. Nikolskiy N.V., **Sbornik İstoricheskikh Materialov o Narodnostyah Povoljya**, Kazan 1919.
41. Odigitriyevskiy N., **Kresşeniyı Tatari Kazanskoy Gub. Etnografiçeskiy Oçerk**, Moskva 1895.
42. Radlov V.V., **Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen. SPb.**, Ç. 9, 1907.
43. Ramazanova D., "Perm Tatarları İcatı. Sörän Suğu Cırları", *Kazan Utları* (7), 1978.
44. "Sabantuy – Tatarskiy Prazdnik", *Kazanskiye Gubernskiye Vedomosti* (26), 1845.
45. Semyonov N., **Sabantuy**, Kazan 1929.
46. **Tatar Halqınıñ Cırılı-Biyule Uyınarı**, Kazan 1971.
47. **Tatar Miflari**, Galimcan Gilmanov Hikäyäläwendä, I. Kitap. Kazan 1996.
48. **Tatar Miflari**, Galimcan Gilmanov Hikäyäläwendä, 2. Kitap, Kazan 1999.
49. **Tatar Teleneñ Añlatmalı Süzlege**, Öç Tomda, Kazan 1977, 1979, 1981.
50. **Tatar Teleneñ Dialektologik Süzlege**, Kazan 1969.
51. **Tatar Halıq İcatı. Yola häm Uyın Cırları**, Kazan 1980.
52. **Tatar Halıq İcatı. Qısqa Cırlar**, Kazan 1976.
53. **Tatar Halıq İcatı. Äkiyatlär. 1. Kitap**, Kazan 1977.
54. **Tatari**. Moskva 2001.
55. **Tatari Srednego Povoljya i Priuralya**, Moskva 1967.
56. **Tatarskiy Entsiklopediçeskiy Slovar**, Kazan 1999.
57. Urazmanova, Raufa, **Sovremennıy Obryadı Tatarskogo Naroda**, Kazan 1984.
58. Urazmanova, Raufa, **Tatar Halqınıñ Yolaları häm Bäyrämnäre**, Kazan 1992.
59. Urmançeyev, Fatih, **Epiçeskiye Skazaniya Tatarskogo Naroda**, Kazan 1980.
60. Valeyev F.T., **Zapadno-Sibirskiye Tatari**, Kazan 1980.
61. Valiyev S.H., **Sibirskiye Tatari**, Kazan 1992.
62. Yağfärov, Räşit, **Käcä-Mäkärcä**. Balalar Baqçası Tärbiyaçeläre Öçen Qullanma, Kazan 1994.
63. Yarmi, Hämit, **Tatar Halqınıñ Poetik İcatı**, Kazan 1967.
64. Yaskiy N., "Obıçai Tatar Na Rusi, *Voskresniy Dosug* (36), 1871, T. 8.
65. Yaspey-Babay (Malov), "O Kresşenih Tatarah", *İszaniye po Kazanskoy Yeparhii* (18-20), 1891.